

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE ANKARA’DA EĞLENCE
MEKANLARI**

Mimar Esra GİRGİN AKIN

**FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bülent TANJU

İSTANBUL,2005

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
RESİM LİSTESİ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
1. GİRİŞ	1
2. MODERNLEŞME KURAMI ve ELEŞTİRİSİ.....	4
2.1 Modernleşme Kuramı	4
2.2 Modernleşme Kuramının Eleştirisi	5
2.3 Türkiye Modernliği.....	8
3. BAŞKENT ANKARA’NIN KENTSEL KURULUŞU	11
3.1 Ankara’nın Başkent Oluşu ve Kentsel Kuruluşu	11
3.2 Geçiş Dönemi	16
3.3 Yeni Şehir İdeali	17
4. EĞLENCE MEKANLARI.....	24
4.1 Ankara Palas	24
4.2 Karpiç ve Diğerleri	31
4.3 Gelenekselden Moderne	40
4.4 Kahvehaneler ve Diğerleri	41
4.5 Bağevleri	48
5. SONUÇ	51
KAYNAKLAR	54
ÖZGEÇMİŞ	58

RESİM LİSTESİ

	Sayfa
Resim 3.1 Kaleninsurlarının oluşturduğu arka plana karşı,istasyon caddesinin görünümü	13
Resim 3.2 Ulus'tan bankalar caddesi giriş.....	15
Resim 3.3 Evkaf apartmanları görünüş.....	16
Resim 3.4 Güven Parktaki havuzdan görünüş	20
Resim 3.5 30'larda Kızılay meydanı görünüş	20
Resim 3.6 1932 Ankara Şehri İmar Planı	23
Resim 4.1 Ankara Palas görünüş	25
Resim 4.2 Ankara Palas	26
Resim 4.3 Fotograf Selehattin Giz arşivi.....	28
Resim 4.4 11 Şubat 1932	29
Resim 4.5 Karpiç, Cengiz Kahraman arşivi	32
Resim 4.6 Ulus ,1935.....	37
Resim 4.7 Ulus,1935.....	38
Resim 4.8 Ulus,1935.....	39

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanma sürecindeki yardımlarından ve desteklerinden dolayı Doç. Dr. Bülent Tanju'ya sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tezin her aşamasındaki katkıları için dostum Nurdan Irmak'a ve ablam Nuray Girgin'e teşekkür ederim.

Tezin hazırlanma sürecinde teknik yardımlarından dolayı Ebru Erdek'e ve manevi desteklerinden dolayı ablalarım Nurdan Erengin ve Nurhan Girgin Altıntaş'a sevgilerimi iletirim.

Tez süresince yapıcı eleştirileri ile her an yanımda olan eşim Erkin Akın'a sevgilerimi iletirim.

Bu süreçte bana karşı gösterdikleri sabır, ilgi ve desteklerinden dolayı babam Hasan Girgin'e ve annem Fatma Girgin'e sonsuz saygılarımı sunarım.

Bana verdikleri enerji için yeğenlerim Türkü, Cem ve İdil'i sevgiyle kucaklarım.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ANKARA’DA EĞLENCE MEKANLARI

Esra GİRĞİN AKIN

Mimarlık Tarihi ve Kuramı , Yüksek Lisans Tezi

Bu çalışma kapsamında, Cumhuriyet’le birlikte, Ankara kentlisinin yaşadığı “modernlik” deneyiminin tekrar tartışılmaya açık hale gelmesi amaçlanmıştır.

Dolayısıyla, çalışmanın 3. bölümünde, “Türkiye Modernliği”ni değerlendiren hakim düşünce kalıpları, Modernleşme Kuramına ve bu kuramı eleştiren kavramsal tartışmalara bağlı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın 4. bölümünde ise, Ankara kentlisinin yaşadığı “modernlik” deneyimi, eğlence mekanlarının ve barındırdıkları özgül pratiklerin değişimi üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise yapılan değerlendirmelerle bağlantılı olarak, toplumun farklı kesimlerinin modernlik deneyimine farklı şekillerde “eklemlenmekte” oldukları ortaya konmuştur. Dolayısıyla, Cumhuriyetin öngördüğü Batı modernliğinin nasıl “tercüme” edildiği veya edilemediği ve buna bağlı olarak da farklı modernliklerin ortaya çıkabildiği yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Eğlence mekanları, modernleşme, modernlik

JÜRİ:

1.Doç.Dr. Bülent TANJU (Danışman)

2.Prof. Dr. Uğur TANYELİ

3. Prof. Dr. Günkut AKIN

Kabul tarihi:17.10.2005

Sayfa Sayısı:58

PLACES OF ENTERTAINMENT IN ANKARA IN THE REPUBLICAN PERIOD

Esra GİRGİN AKIN

History and Theory of Architecture, Master's Thesis

This study was undertaken with the objective of re-opening discussion on the experience of “modernity” which the citizens of Ankara enjoyed after the establishment of the Republic.

Consequently, in the 3rd chapter of this study, prevalent thought patterns on “the Modernity of Turkey” were examined in the light of the Theory of Modernity and conceptual debates which exhibit a critical approach towards this theory.

The 4th chapter of this study attempts to analyze the experience of “modernity” enjoyed by the citizens of Ankara by reading on the changes seen in places of entertainment and practices specific to these places.

In the conclusion section, in connection with evaluations, it has been shown that, different sections of the society have been “establishing links” with the modernity experience in different ways. Consequently, an attempt has been made to explain the “interpretation” or “non-interpretation” of Western modernity as envisioned by the Republic and the resultant different versions of modernity.

Keywords: Entertainment spaces, modernization, modernity

JURY:

- 1. Doç. Dr. Bülent TANJU (Advisor)**
- 2. Prof. Dr. Uğur TANYELİ**
- 3. Prof. Dr. Günkut AKIN**

Acceptance Date: 17.10.2005

Number of Pages: 58

1. GİRİŞ

1933 yılında, Cumhuriyet'in, onuncu yılı kutlamaları için, Türkiye'ye gelen Sovyetler Birliği heyetinde, Sergei Yutkeviç adında bir sinemacı vardır. Sergei Yutkeviç, yeni kurulan Cumhuriyet ve Ankara üzerine, "Türkiye'nin Kalbi Ankara" adında bir film yapmıştır(Birikim,1996:126). Denilen odur ki; Sovyet Hükümeti daha sonra bu filmi, Türkiye Cumhuriyeti'ne hediye olarak göndermiştir. TRT, televizyon yayıncılığına yeni başladığı sıralarda filmi yayınlamış fakat, izleyicilerden gelen yoğun tepki karşısında filmin yayınlanması durdurulmuştur. Bir başka ifadeyle, yeni kurulan cumhuriyeti övmek için yapılmış bir film, "TRT televizyonunda yayım sırasında sansürlenmiş ilk film" olmuştur. (s.126)

"Film, bozkır görüntüleriyle açılır. Ardından, Sovyet heyetinin askeri bir vapurla İstanbul'a gelişini gösterir. Heyet trenle Ankara'ya doğru yola çıkar ve asıl Türkiye'nin Kalbi Ankara'ya, tren garından girilir." (s.126) Türkiye'nin Kalbi Ankara'nın odak noktası gardır ve bu kalbi besleyen damarlar ise her yere ulaşan demiryollarıdır.

"Treni garda, askerlerden, bürokratlardan ve 'halkın' diğer unsurlarından oluşan bir kalabalık karşılar. İziciler, selam durur, davullar-borazanlar çalar. Halk coşkuyla karşılar gelenleri. Her yer bayraklarla donanmıştır, uygar dünyanın temsilcileri arasında Atatürk, vakur tavırlarla resmi geçidi izler... Atatürk, kürsüye çıktığında nefesler tutulur, kameralar çalışır ve meşhur 10. yıl nutku tarihe geçer." (s.127)

Ancak, izleyicileri rahatsız eden ve filmin sansürlenmesine yol açan neden, filmin ayrıntılarında saklıdır. Bu ayrıntılar ise ifadesini, İç Anadolu köyünün günlük yaşamından alınmış görüntüler ile yeni cumhuriyeti temsil eden binaların, caddelerin görüntüleri arasındaki ilişkide bulur. Ankara'da, geçmişi barındıran bozkır toprağın üstünde, yeni bir yaşam kurulmuş ve yeni bir gelecek tasarlanmıştır. Geçmişin üzerine kurulan yeni bir gelecek tasarımı, izci kıyafeti içindeki genç kız ile köyden eşeğine binerek, törenleri izlemeye gelen yaşlı gazinin görüntüleri ile somutlaşır. "Yaşanan anın yeniliğini" onaylarcasına, genç kız, der ki, yaşlı gaziye "Bu bizim şimdiki halimiz, yeni hayatımız". (s.127)

Bir giriş niteliğinde, "Türkiye'nin Kalbi Ankara" filminin tanıtılması, bu kentin tarihine yön verecek bir fikrin, kentsel düzlemle kesiştiği anda nasıl bir gerçeklik ürettiğinin anlaşılması için iyi bir başlangıç tanımladığının düşünülmesidir. Filmin, belirgin bir biçimde fark ettiği - ve fark ettirdiği- üzere, geçmişi barındıran bozkır toprağın üstünde, yeni bir kent kurulmuş ve

yeni bir “toplumsallık” örgütlenmiştir. Bunun ifade ettiği şey ise, yeni bir toplumsallığı örgütleyen söylemsel kuruluş ile yakından ilişkilidir. Bu söylem, geçmiş ve gelecek ile ilişkisini nasıl tanımlamış ve kentsel mekan üzerinden bunu tekrar nasıl üretmiştir. Bununla birlikte, geçmiş süreçlerin ürünü olarak kent, “yaşanan anın yeniliğine” nasıl eklenmiştir. Bu süreç nasıl kavramlaştırılmalıdır.

Hakim yorum tarzı, bu süreci, II. Dünya Savaşı sonrası, Batı dışı ülkeleri anlamak için ortaya atılan işlevselci “Modernleşme Kuramı”na yaslanarak kavrar. Bu kurama göre, modernleşme, Batılı olmayan toplumların, “geleneksel toplumdan, modern toplum tipine doğru evrilen bir toplumsal değişim süreci”ni ifade eder. (Köker,1992:149) Bu süreç, kendi içinde üç aşamalıdır; “geleneksel toplum”, “geçiş toplumu” ve “modern toplum”. (Bendix, akt.Özbek, 2003:32) Yine bu kurama göre, ifade edilen geleneksel ve modern yapılar arasında “kategorik bir çelişki” vardır. (Kozaklı,1995:34) Geleneksel moderni; modern gelenekseli dışarıda bırakır. Modernleşme ise geleneksel olan’ın gitgide zayıfladığı ve yerini modern olan’a bıraktığı bir süreç olarak işler. (s.34) Bu görüşü benimseyen hakim yorum tarzı da, Ankara kentinin ve kentlisinin, Cumhuriyetle birlikte yaşadığı değişimi, gelenekselden moderne geçme- geçememe sorunu çerçevesinde ele alır.

Oysa modernleşme kuramının ilk eleştirmenlerinin de haklı bir biçimde belirttiği üzere, geleneksel ile modern sınırları belirlenmiş, ve birbirini dışlayan iki kategori olarak tanımlandığında, “tam olarak ne geleneksel ne de modern olan –ya da her ikisini de içinde barındıran- olgular” inceleme dışı bırakılmaktadır. Dolayısıyla geleneksel-modern karşıtlığı, “gerçek gelişmeyi” açıklamaktan uzaktır. Ayrıca, modernleşme kuramı, geleneksel ve modern güçleri yerlerinde sabitleyerek, tarihsel gelişmeyi bu güçler arasındaki mücadeleye indirgemıştır. (s.34)

Günümüz modernleşme kuramı eleştirmenleri ise, modernleşme kuramının geleneksel eleştirisinden daha farklı bir yol izlerler. Bu eleştirmenlere göre, modernleşme kuramı bir yana, “modernleşme”nin kendisi yanlış bir süreçtir. (s.34) Ontolojik özellikleri Aydınlanmaya dayanan modernliği başka coğrafyalara yaymak anlamsızdır. Çünkü, “hem Aydınlanmanın Kartezyen öznesi, hem de onun akideleri etrafında oluşmuş olan ‘modern’, toplumsal, iktisadi ve siyasal yapılanmalar” tarihsel olarak yanlışlanmıştır. (s.34) Bununla ilgili olarak, Joel.S. Migdal, artık modernliğin kendisinin bir tartışma konusu haline geldiğini , böylece de mukadder gelecek olarak taşıdığı havayı yitirmekte olduğunu söylerken, yirminci yüzyıl devletlerinde yaşanan toplumsal ya da kültürel değişimi, modernleşme projesinin etkileriyle yüzleşmeden anlaşılmasının mümkün olmadığını belirtmektedir (Migdal,1999:208) Çünkü,

buralarda Doğu-Batı karşılaşması, gelenek ve modernite güçleri arasında, karmaşık, çelişkili ve çok boyutlu “eklemlenmeler” ortaya çıkarmaktadır.(Onbaşı,2003:87) Bu ise, tek bir homojen modernlik yerine “Batı modernliği”nden farklı “modernlikler” olabilir mi sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, bu kavramsal tartışmalara dayanarak, Türk Modernleşme projesi içinde “gelenek” ve “modernlik” nosyonlarının nasıl kavramsallaştırıldığı ve bu kavramsallaştırmalar üzerinden kendi meşruiyetini nasıl sağladığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu değerlendirmeye amaçlanan ise, Türk Modernleşme Projesi’nin, kendisinin ne kadar “gelenekselci” veya “modern” olduğunu tartışmaya açık hale getirmektir.

Lefebvre’nin belirttiği gibi, “ideolojiler kalıcılık amaçlıyorlarsa bu ancak ideolojinin kendi hakimiyetindeki bölgenin sınırlarını belirleyerek, sürekliliğini istediği toplumsal düzenin mekanını üretmesiyle mümkün olur.” (Lefebvre, akt.Batuman, 2002:43) Bu bağlamda, Cumhuriyet ideolojisi, kurmak istediği toplumsal düzenin mekanlarını nasıl üretmiş ve modern ve geleneksel nosyonlarını, bu mekanlarla nasıl ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla, bu soruların cevapları, Cumhuriyet Ankara’sına ilişkin yapılacak bir kentsel okuma üzerinden verilmeye çalışılacaktır.

Cumhuriyet ideolojisini desteklemek üzere, Ankara’da üretilen mekansal birimler, geleneksel olarak tanımlanan grupların, “değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, ve bilinç durumlarını” nasıl etkiler? (Soja,2002:285-306) Bunun karşısında, bu grupların, modernleşme sürecine “eklemlenmeleri” tekrar mekan üzerinden nasıl okunabilir? Dolayısıyla, farklı bir modernlik tanımı yapılabilir mi?

Bu çalışma kapsamında, bu sorular yordamıyla, genelde Türkiye bağlamında modernlik deneyiminin, özelde ise Cumhuriyet’le birlikte, Ankara kentlisinin yaşadığı modernlik deneyiminin tekrar tartışılmaya açık hale gelmesi amaçlanmaktadır.

2. MODERNLEŞME KURAMI ve ELEŞTİRİSİ

2.1 Modernleşme Kuramı

“ ‘Modernleşme Kuramı’, Kapitalizme ‘kendi başına geçemeyen’ Batı dışı toplumların değişme süreçlerini açıklamak üzere, II.Dünya Savaşı sonrası geliştirilmiş ‘bir toplumsal değişme kuramı’ niteliğindedir.”(Özbek,2003:31) Düşünsel kökenleri öncelikle ekonomi alanında geliştirilen bu kuramda, “gelişmiş kapitalist Batı toplumları karşısında ve ‘onlara göre’ kalkınmak, endüstrileşmek durumunda olan toplumların böyle bir kalkınmayı nasıl gerçekleştirecekleri” ve bu süreçte nasıl bir “bütünsel” değişme süreci (siyasal-kültürel) yaşayacakları ortaya konmak istenmiştir.(s.32) Bu biçimiyle, kuramın temel varsayımı ise, Batı’nın “gelişmiş” toplumlardaki tarihsel deneyime, Batı dışı toplumların da “bütünlüklü” bir çerçeve içinde ulaşabileceğidir. Kozaklı, “globalleşme” kavramına benzer şekilde, modernleşme kuramının, 2. Dünya Savaşı’ nın ardından dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması ihtiyacı tarafından belirlendiğini ve böylelikle sömürgecilik anlayışında bir kırılma ve yeniden tanımlanma ihtiyacından doğduğunu belirtmektedir. (Kozaklı,1995:33)

Bu kuramın temel çerçevesini oluşturan yaklaşımlarda, modernleşme kavramı, Batılı olmayan toplumların, “geleneksel toplumdan, modern toplum tipine doğru evrilen bir toplumsal değişim sürecini” ifade eder. (Köker,1992:149) Bu niteliğiyle modernleşme, “toplumsal değişim sürecinin nesnel (evrensel) yasalara bağlı olarak, birbirini izleyen ve sonrakinin öncekine oranla daha üstün olduğu aşamalı bir evrim niteliğinde kavranması biçiminde özetlenen ‘ilerleme fikrinin’ 1945 sonrasındaki değişik bir biçimidir.” (s.149)

Bu biçimiyle, Batı dışı toplumların yaşayacakları evrim süreci üç aşamalı olarak formüle edilir; “geleneksel toplum”, “geçiş toplumu” ve “modern toplum”. (Bendix, akt.Özbek, 2003:32) Ancak bu kurama ilişkin tartışmalarda belirtildiği gibi, değişimin başlangıcındaki aşamayı temsil eden geleneksel toplum kavramı, modern toplum kavramına göre tanımlanır. Bir başka ifade ile, geleneksel toplum, modern toplumun özelliklerini taşımayan toplumdur. Modern toplum ise, “ileri derecede sanayileşmiş, kapitalist, devlet (siyasal toplum) ile her biri özerk olan bireylerin toplamını ifade eden (sivil) toplum ayrılığı esasında kurumsallaşmış, çoğulcu, demokratik” toplumu ifade eder. (Köker,1992:150)

Bu bakış açısıyla, Modernleşme Kuramı’nın temellendiği, geleneksel ve modern toplum kavramları, “ideal tipler” olarak kabul edilirken, diğer yandan da “bu ideal tiplerin somut,

tarihsel bir sürece, bir yaşanmışlığa” denk düştüğünün ifade edilmesi söz konusudur. (s.151) Yeryüzünde,geleneksellikten modernliğe doğru ilk evrim, ilk önce Batı’da yaşanmış ve tamamlanmıştır. (s.151) Dolayısıyla, “ideal tip” olarak kabul edilen Batı’nın, sahip olduğu ekonomik, siyasal ve kültürel özelliklerin, “Batı modernleşmesi” içinde nasıl geliştiği, Batı dışı toplumlar için belirleyici olacaktır.*

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise, modernleşme sürecine giren geçiş toplumlarında varolan ve geleneksel olarak tanımlanan toplumsal ilişki ve biçimler ile, yeni gelişen ve modern olarak tanımlanan toplumsal ilişki ve biçimler arasındaki ilişkinin nasıl formüle edildiğine ilişkindir. Modernleşme kuramının, bu ilişki biçimine dair varsayımı ise, “geleneksel değer ve kurumların modernleşmeye direndiği ve engel teşkil ettiği”ne ilişkindir. (Özbek,2003:33) Ancak “modernleşme geliştikçe, gelenek zayıflar”.(s.33) Dolayısıyla,geleneksel ve modern arasındaki ilişki “yerine geçme”, “çatışma” ve “dıştalama” ilişkisidir. (Gusfield,akt. Özbek,2003:33)

2.2 Modernleşme Kuramının Eleştirisi

Batı-dışı toplumlarda, modernleşme kuramında öngörülen ideal evrim sürecine uymayan gelişmelerin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu kuram 1960’lardan sonra eleştirilmeye başlanmıştır. (Özbek,2003:33)

Kurama yönelik ilk eleştirilerin temel olarak odaklandıkları nokta ise, modernleşme sürecine girmiş olan Batı dışı toplumlarda, “ne geleneksel, ne de modern olarak tanımlanabilen ya da her ikisini de kapsayan” olguları barındıran yapıların çözümlenememesine veya inceleme dışı bırakılmasına ilişkindir. Dolayısıyla, modernleşme kuramına göre “ikili-karşıtlık” içinde kavramsallaştırılan, geleneksel ve modern kategorileri toplumsal değişimlere bağlı olarak yeniden tanımlanmış, aralarındaki ilişki biçimleri yeniden formüle edilmiştir.

Bununla ilgili olarak Luke, modernliğin, “olumluluk atfedilen bir *yeni-lik* hali” (*modernity as positive new-ness*), geleneğin ise bunun karşısında “olumsuzluk atfedilen bir *eski-lik* hali” (*tradition as negative old-ness*) şeklinde kodlanmasına karşı çıkar ve bu güçler arasında

* Bundan sonra, Batı’nın nüfuz ettiği dünya toplumlarının modernleşmeleri ,ya da daha doğrusu, Batı’nın da facto askeri ve idari varlığı ile doğrudan veya işbirliği içinde bulunduğu yerli ekonomik nüfuz sahipleri yahut da zihniyet düzeyinde Batılı değerleri benimseyip onları gerçekleştirmeye çalışan intelligentsia aracılığıyla dolaylı olarak, ama her halükarda “dışarıdan modernleştirilmeleri” söz konusudur.(Köker, 1992:151)

sürekli bir mücadelenin olduğu düşüncesini eleştirir. (Luke,akt.Onbaş1,2003:87) Çünkü, “modernite içinde gelenek” (*tradition-in-modernity*) ya da “gelenek olarak modernite” (*modernity-as-tradition*) olgularına dair kanıtları bulmanın mümkün olduğunu ifade eder. (s.87) Gusfield ise, geleneğin değişmeye kapalı durağan bir yapısı olmadığını ve özgül geleneklerin içeriğindeki çeşitliliğe dayanarak, modern biçimlerle aralarında “kabul etme” (yerine geçme), “yadsıma” ve “iç içe geçme” ilişkilerinin olabileceğini belirtir. (Gusfield,akt. Özbek,2003:37).

Pierre-Philippe Rey bu yaklaşımlara paralel olarak, geleneksel olarak tanımlanan toplumsal ilişki ve biçimler ile modern olarak tanımlanan toplumsal ilişki ve biçimler arasındaki ilişkiyi “eklemlenme” olarak kavramsallaştırmıştır. Rey, “eklemlenme” kavramını bir süreç olarak tanımlamış ve hem “bileşim” hem de “çelişki” niteliklerini bir arada taşıdığı önermesinde bulunmuştur. Rey’e göre, “eklemlenme statik bir durum değil, zaman içinde bir süreçtir: ...eklemlenme sürecidir”. (Rey, akt.Özbek,2003:44). Bu biçimiyle temelde, günümüze dek kapitalizme geçiş diye bilinen sorunsalın yeniden formüle edilişi ve anlatımıdır. (s.44) Eklemlenme kavramı, sadece bileşim kavramını içermez. Yani “eklemlenme, çelişki kavramını yadsımaz; ‘olsa olsa eklemlenme çelişkinin doğasını belirler’...Her kavram, bir diğerini gereksinir; eklemlenmesiz çelişki (veya eklemlenmesiz geçiş) ise, gerçekte birbirine kenetlenmiş güreşçilere benzer bir iç içe ilişkide olan iki şeyin büyüüp küçülmelerinde olduğu gibi, her birini, kendi iç dinamikleriyle belirlenen birbirinden ayrı etkinlikler olarak görme hatalı yaklaşımını anırtmaktadır.” (s.44).

Geleneksel ve modern arasındaki ilişki biçimlerinin yeniden tanımlanmasına yönelik bu ve benzeri sorgulamalara bağlı olarak modernliğin kendisi sorgulanmaya açık bir kavram haline gelmektedir. Bununla ilgili olarak, Joel.S. Migdal, artık modernliğin kendisinin bir tartışma konusu haline geldiğini , böylece de mukadder gelecek olarak taşıdığı havayı yitirmekte olduğunu söylerken, yirminci yüzyıl devletlerinde yaşanan toplumsal ya da kültürel değişimi, modernleşme projesinin etkileriyle yüzleşmeden anlaşılmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. (Migdal,1998:208-209) Benzeri yaklaşımlarda ise, modernliğin kendisinin tartışılmaya başlaması, tek bir modernlik anlayışı yerine, farklı modernlik modelleri olabilir mi sorusunu gündeme getirmektedir. Farklı modernlik modellerine ilişkin sorular, Batı-dışı coğrafyalarla ilgili olarak, modernliğin “yeniden okunmasına” olanak sağlamaktadır. Bununla ilgili olarak, Göle, bu coğrafyalarda, “ ‘Batı-dışı modernlik’ sınıflandırmasını meşru kılacak ve dahası modernliğin yeni bir okumasını yapmamıza olanak tanıyacak bir müştereklik var mıdır” sorusunu sorar. (Göle,1998:66) Göle, Batı-dışı ülkelerde, “modernliği yerel bir süreç

sonucu doğurmaktaki zayıf kapasiteleri, Batı tarihine ve düşüncesine standart koyucu olarak bağımlılıkları ve Batı ile aralarındaki simetrik ilişkiler” gibi yapısal özellikleri, “zayıf tarihsellik” kavramıyla açıklar.(s.66) Bu kavramın izinden gidildiğinde, “Batı bağımlılığının, toplumsal muhayyile ve toplumsal eylem üzerindeki izdüşümünü tasvir edebilir, Batı modernliğinin -zaman ve mekanda değişerek- nasıl tekrar inşa edildiği, Batılı olmayan aktörler tarafından, Batı modernliğinin hangi özelliklerinin seçilerek diğerlerinin göz ardı edildiği” anlaşılabılır. (s.66) Kısacası, “Batı modernliğinin yerel düzlemde yeniden seçici bir gözle tanımlanması, hatta kesilmesi, biçilmesi yeniden dikilmesi, yani kurgulanmasıyla Batı-dışı toplumlar toplumsal muhayyilelerini (örneğin eşitlik ilkesiyle) şekillendirmekte, kendi tarihlerini yazmaktadırlar. Batı modernliği, Batı-dışı toplumların gerçekliğinde ve fantazilerinde yeniden yansıma bulmaktadır.” (s.67) Batı modernliğinin, Batılı olmayan aktörler tarafından yeniden yaratılmasına ilişkin olarak, Lila Abu-Lughod, “taklit” (*imitation*), “asimilasyon” ya da “reddetme” (*rejection*) yerine “tercüme” (*translation*), “melezleşme” ve “hatta yer değiştirme” (*dislocation*) metaforlarının neler olduğunu kavramak gerektiğini belirtir. (Lughod,akt. Onbaşlı,2003:87) Çünkü, “bir tercümenin her zaman için orijinal metnin bir yeniden-yazımını içeriyor olmasını”, bu dinamiklerin işleyişine örnek -ya da kanıt- olarak gösterir. (s.87) Buna ilişkin olarak, Ribeiro da çeviri metaforunu kullanır ve tercümenin bir “üçüncü alanı” işaret ettiğini belirtir. (Riberio,2004) Bu üçüncü alan, “aynı olanla öteki olan arasındaki temas noktasını –sınırı– belirler ve her iki referans çerçevesi arasındaki bir gerilim ilişkisinin varlığı”na işaret eder. (Riberio,2004:4) Böyle bir sınır ilişkisine değişik adlar koyabiliriz,örneğin Doris Bachmann–Medick buna Homi Bhabha'yı izleyerek "hibrid (melez) metin"demektedir.(Medick,akt.Riberio,2004:4) “Hibrid (melez) metin” kavramı ise homojen bir Batı modernliğinden vazgeçilmesi ve farklı modernlikler ile hesaplaşılması gerektiğini işaret etmektedir.

Yukarıda ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılan kuramsal tartışmalardan yola çıkarak, “Türkiye bağlamında modernlik deneyimi”nin incelenmesi gerekmektedir. Bununla ilgili olarak, Deniz Kandiyoti, bazı can alıcı soruların sorulması gerektiğini belirtmektedir;

Türkiye’de “modern” diye nitelendirilen anlamların ve uygulamaların alanı nasıl oluştu?Bu anlamlar zaman içinde dönüşüme uğrayıp değişti mi? “Modern” olana ilişkin söylemler, ne tür meşruiyet kaynakları aradı? Yerine geçmeye çalıştıklarını nasıl kurup tanımladılar? Yerel ile yabancı, yerel ve küresel arasındaki ilişkilerden hangileri tartışılıyordu? Bu ilişkiler zevk ve üslupla, ayırt edilebilir kültürel kalıplarla bütünleşti

mi?*(Kandiyoti,1998:100)

2.3 Türkiye Modernliği

Osmanlı İmparatorluğu'ndan, milli ve laik Türkiye devletine geçiş evresini tarihsel ve kuramsal olarak anlamak için, bu süreci, 200 yılı aşkın bir tarihsellik arz eden Türkiye'nin modernlik macerası içinde düşünmek gereklidir. Bu bakış açısı, Cumhuriyet ile gerçekleşen toplumsal/kültürel dönüşümlerin daha anlamlı bir şekilde okunmasını sağlayacaktır. Ancak bununla birlikte, Cumhuriyet döneminde ortaya konan milli devlet hedefinin ve bu hedef çerçevesinde gerçekleş(tiril)en toplumsal-kültürel dönüşümleri, önceki dönemlerden ayırt etmek gerekir. Kemal Karpat'ın belirttiği gibi; “Osmanlı İmparatorluğu’nu modernleşme çabasına girmeye zorlayan saik, Batı’nın siyasi üstünlüğüdür.” (Karpat,1996:264) Cumhuriyet devrinde buna zorlayıcı bir ikinci sebep daha katılmıştır. Yeni rejimin varlığını ve bekasını teminat altına alabilecek, yeni devlet ideolojisinin ihtiyaçlarına uygun olarak, milliyetçi bir nitelik taşıyacak yeni bir kültür ve politika temeli arayışıdır. (s.264)

Bu nedenledir ki, Cumhuriyet Dönemi, yeni bir milli devletin hedeflendiği ve bu hedef doğrultusunda toplumun bütünleşmesini sağlayacak yeni bir milli kimliğin ve kültürünün tasarlanıp, inşa edildiği süreç olacaktır. Dolayısıyla bu süreçte, ekonomiden, günlük hayata kadar hayatın her alanının dönüştürülmesine yönelik pek çok reform gerçekleştirilmiştir. Buna ilişkin olarak, Halil İnalçık, Atatürk inkılabını “top yekun bir ihtilal” olarak değerlendirir; çünkü, “O, Batı’yı hayat felsefesi ile ve onun bütün sembolleri ve değer-hükümleriyle” benimsemiştir. (İnalçık,2004:101) Atatürk’ün bu konuya ilişkin yaptığı açıklamalar, yapılan reformların hedefini çok net bir şekilde yansıtır;

Medeniyim diyen, Türkiye Cumhuriyeti halkı zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir... Aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. (akt. İnalçık,2004:101)

Atatürk’ün sözlerinden de anlaşılacağı üzere, İslami bir imparatorluktan, laik bir milli devlete geçiş, devletin yapısını değiştirmenin ötesinde, Osmanlı’dan beri süregelen medeniyeti

* Gül Özyeğın ise, Türkiye bağlamında modernlik deneyimini incelemek üzere, bu soruları daha farklı şekillerde formüle eder; Modernlik ne şekillerde anlaşılıyor ve yaşıyor? Seçkin sınıfın yönlendirdiği modernlik olgularının hangi unsurları “geleneksel” addedilen kesimleri tarafından kabul görüyor, yeniden oluşturuluyor ya da değiştiriliyor; bu , yaşamın hangi alanlarında ve nasıl oluyor? Modern ile geleneksel arasındaki gerilim, iki güç arasında kaldığı düşünölenlerin günlük hayat akışlarında ve davranışlarında somut olarak nasıl ifade buluyor?(Özyeğın,2003:57)

değiştirmeyi ifade etmektedir. Bu medeniyeti temsil eden hayat tarzı yerine ise, Batı medeniyetini model alan yeni bir hayat tarzı geçirilmek istenmektedir. Bu nedenle cumhuriyet dönemi batılılaşma düşüncesi, Osmanlı'dan beri süregelen bir yöneliş olmakla birlikte, ondan ayrılmaktadır. Belge, Osmanlı aydınları ve devlet adamlarının özellikle kültürel alanda geleneksel kimliklerini, ahlak değerlerini korumak istediklerini, batılılaşmayı maddi hayat ve teknolojiyle sınırlı tutmaya çalıştıklarını belirtir. (Belge,t.y:260) Buna karşın, “Cumhuriyet Devleti’ni kuranlar ve rejimin ‘angaje’ aydınları, Osmanlı tarzı ‘uzlaşmacı’ batılılaşmanın yanlış ve yetersiz olduğu sonucuna varmışlar, bu uzlaşmacı tutum yüzünden hedefe erişilmediğini düşünmüşlerdir.” (s.260) Dolayısıyla cumhuriyet döneminde, batılılaşmanın kapsamı eskiye oranla genişlemiş, özellikle kültürel alanı hedeflemiştir. * Ancak bu hedef, teknolojinin de kültürel bir durum olduğunu görmeyen ve teknik ile kültürel arasında reel olmayan bir ayırma giden bakış açısını yansıtmaktadır.

Belirtilmesi gereken nokta ise, rejimin, hayatın her alanını hedefleyen reformları, “tepeden tabana” inen bir süreç olarak kavradığıdır. “Dolayısıyla çabaları önemli ölçüde Osmanlı kurumlarını değiştirmeye ve içinde bulunulan koşulların maddi ve formel yönlerini yeniden biçimlendirmeye yöneliktir. Temelde yatan varsayım ise, ortamın ve kurumların değişmesi halinde, bireylerin davranışlarının kolayca biçimlendirilebileceğidir.” (Kasaba,1998:20) Metin Heper, Atatürk ve diğer reformcu seçkinlerin, halkın rasyonel düşünme ve davranma potansiyelinin olduğuna inandıklarını ancak bu potansiyelin harekete geçirilmesi gerektiğini düşündüklerini belirtir. (Heper, akt.Onbaşı,2003:90) Bununla ilgili olarak, Tanıl Bora ve Necmi Erdoğan'da, Kemalist söylemde “halk’ın edimsel bir tarzda kurulması veya çağırılması, resmedilirken icat edilmesi”nden söz etmektedir. (Erdoğan ve Bora, akt.Onbaşı,2003:90) Buna göre , “‘Halk’ bir yandan zaten halihazırda mevcuttur, öte yandan hala gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Hem kurulmaya çalışılan kimliğin özünü oluşturmakta, hem de bu kimliğin özüne aykırı anlamlar ve değerler barındırmaktadır.Yani küçük h’li halk ile büyük H’li halk arasında, çıplak,yaşayan ‘halk’ ile bir siyasal varlık olarak ‘Halk’ arasında bir ayırma gitmek mümkündür.” (s.90)

* Hilmi Yavuz, geniş ve kuşatıcı bir problem olarak, ‘Batı’ sorununu belirgin kılabilmek için sorulması gereken ilk sorunun, ‘bizim için ‘Batının ne olduğu’ olması gerektiğini belirtir. Yavuz’un ifade ettiği üzere, bizim için Batılılaşma, Aydınlanma düşüncesinin temellüküyle eşanlamlı olmuştur. Bununla birlikte, Osmanlı ve Cumhuriyet entelijansiyanın göremediği ya da farkında olmadığı şudur: Avrupa’nın zihin tarihi, sadece Aydınlanma’ dan, Aydınlanma düşüncesinden ibaret değildir. Başka türlü söylersek, Avrupa sadece XVIII. yüzyılla sınırlı olan Aydınlanma düşüncesine indirgenemez. Avrupa’nın zihin tarihi kendi karşıtını üreten süreçlerin tarihidir. (Yavuz, 1998:116)

Bu ayırımdan hareketle varılan sonuca göre, “halk” idealize edilen “Halk” modeliyle özdeşleşene değin, gerçekleştirilmesi gereken siyasal ve kültürel değişiklikler seçkinler tarafından yürütülecek ve yerleşmesi sağlanacaktır. (s.91)

Ancak bu varsayımın içinde yatan temel çelişki şudur; rejim modernleşmeyi teşvik edicidir, “modernleşmecidir”ancak, iktidar etme tarzı, toplum ile idare arasında kurduğu ilişki modern olmaktan çok “gelenekselcidir”. Dolayısıyla, modernleşme olgusu bağlamında, kendi içinde çelişkilidir. Parla’nın belirttiği gibi, “Kemalizm, bir yandan radikal kültürel reformlar yaparken, bir yandan da öyle bir siyasal ideoloji, bir siyasal rejim, bir meşruiyet teorisi geliştirmiştir ki; içinde bulunduğu siyasal kültürü değiştirmek, yenileştirmek şöyle dursun, onun geleneksel öğelerinin bazılarını sonuna kadar kullanmış, pekiştirmiş, hatta aynı özde ‘modern’ anti-demokratik öğeler ekleyerek bunları ileri (daha geri) götürmüştür.” (Parla,akt. Kozaklı,1995:35)

Rejimin, modernleşmeyi teşvik edici ama aynı zamanda toplum ile idare arasındaki ilişkiye bağlı olarak ve ondan bağımsız olarak, yaratılması hedeflenen milli kimliğe ve kültüre aykırı değerler barındırdığı düşünülen halkın ise eş zamanlı olarak kendiliğinden gelişen bir modernleşme süreci yaşadıkları göz önünde tutulmalıdır. İdealize edilen model (Batı) ve bu modele uygun olarak gerçekleştirilen dönüşümler, toplumun farklı kesimleri tarafından farklı şekillerde algılanmakta ve farklı bir şekilde hayata geçirilmektedir. Dolayısıyla, toplumun farklı kesimleri, modernleşme sürecine farklı şekillerde “eklemlenmekte” ve bu süreci dönüştürürken kendileri de dönüşmektedir. (Onbaşı,2003:91)

3. BAŞKENT ANKARA’NIN KENTSEL KURULUŞU

3.1 Ankara’nın Başkent Oluşu ve Kentsel Kuruluşu

13 Ekim 1923’de Ankara Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti seçilmiştir. Ankara’nın başkent seçilmesi, “siyasi” bir karardır. Cumhuriyet yönetiminin yeni kimliğini ve eskisinden farklılığını vurgulayan bir edimdir. Buna ilişkin olarak, Afife Batur, “kozmopolit, monarşiye bağlı ve Osmanlılık imgesiyle bütünleşmiş İstanbul’dan İç Anadolu’ya geçişin, aynı zamanda devrimci ve radikal bir tavır ve ideolojik bir karar” olduğunu belirtir. (Batur, t.y:1384)

Cumhuriyet Ankara’sını konu edinen çalışmalarda, kentin başkent seçilmesine ilişkin olarak, Kurtuluş Savaşı sırasındaki rolü, Anadolu’nun ortasındaki coğrafi konumu, demiryolunun ulaştığı son nokta olmak gibi stratejik özelliklerinin etkili olduğu belirtilmektedir.* Ancak tüm bu özelliklerine karşın, “kentin kendi niteliklerini ve geçmişini de hesaba katan” bir açıklama gereklidir. Uğur Tanyeli’nin belirttiği gibi, “kentin ekonomisi birkaç yüzyıl boyunca sof, yani yünlü kumaş üretimine dayanmıştır. Bu, Ankaralılar’ın geleneksel topluma özgü davranış örüntülerini başka Anadolu kentlerine göre çok daha az geliştirmelerinde ve yaşam kaynaklarının gerektirdiği biçimde, erken kapitalist bir tutumla davranmalarında etken olmuş olmalıdır.”(Tanyeli,1997:81) Dolayısıyla, kent, kurgulanan yeni bir yaşama mekan olması temelinde, “modernleşme için uygun bir başlangıç” noktasıdır.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, Ankara’ya geldiğinde, yangın ve sıtma felaketi nedeniyle yıkıma uğramış, susuz ve çorak, halkı içine kapalı bir yaşam süren, bir Orta Anadolu yerleşimiyle karşılaşmıştır.(Cantek,2003:97) Pek çok yazar ve gazeteci, 1920’li yıllar Ankara’sını, “yoksul, sıtmalık ve susuz” veya “daracık sokaklı, köhne ahşap evli”, “sevimsizliği benzersiz” gibi sıfatlarla betimlemiştir. Yeni kurulacak şehir, Cumhuriyetin “ideal vatandaş”ının içinde varolacağı modern kent olacaktır. Bu söylemin güç aldığı kaynaklardan birisi de, kentin varolan örüntüsünü yeniden kurgulayan söylenceler olacaktır.

* François Georgeon, Ankara’nın başkent oluşuna ilişkin etmenleri şu şekilde belirtir; 1892’de demiryolunun gelişi Kayseri, Sivas ya da Tokat gibi iller karşısında Ankara’ya tartışmasız bir üstünlük sağlamıştı. Ama demiryolu 1896’da Konya’ya da ulaştı, hatta şehri boydan boya geçti. Halbuki Ankara son duraktı ve hat garda bitiyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nin yaptırdığı ilk demiryolunun Ankara-Sivas hattı olması anlamlıdır.Ama I.Dünya Savaşı’nda Ankara eski ticari önemini yeniden kazanmıştı;Anadolu’nun iç kesimleri ile Ege sahilleri arasındaki doğrudan yolların kesilmesi yüzünden, ticaret Karadeniz kıyıları boyunca gemiyle yapılıyor ve mallar daha sonra kervanlarla taşınıyordu. Ayrıca kentin nüfusu da “Türkleşmişti”; Balkan Savaşları sonrasında, Makendonya’ dan yeni muhacirler gelirken, 1915’teki Ermeni katliamı ve bunu izleyen 1917’deki büyük yangın Ankara’daki Ermeni Mahallesini büyük ölçüde yok etmişti.(Georgeon,1992:114)

Kurucu seçkinlerin anlatılarında, kentin yeniden inşa edilmesine ilişkin olarak eski kente karşı aldıkları tavır oldukça radikalleşir. Yeni olanın inşa edilebilmesi için, eski olan yıkılmalı, ve yeni olan onun yerini almalıdır. Falih Rıfkı Atay, bu süreci şöyle tarif eder;

...yeni bir düzünü daha yeni ve güzel yapmak, eskiyi hiç acımadan yıkmak ve düzeltmek! (Ulus,akt. Cantek,2003:106)

Burhan Asaf ise, modernliğin uzağına düşmüş bir şehir için kazmanın gördüğü işlevi, kangrenli bir beden için neşterin gördüğü işleve benzetir. “Bedenin bütününe (ve “bütünlüğü”ne) ölümcül zararlar verecek olan hastalıklı parça(lar) acımadan kesip atılmalıdır.” (Cantek:2003:107) Eskiye karşı alınan bu radikal tavır, sonraki süreçte daha ılımlı olacaktır fakat bakış açısı değişmeyecektir;

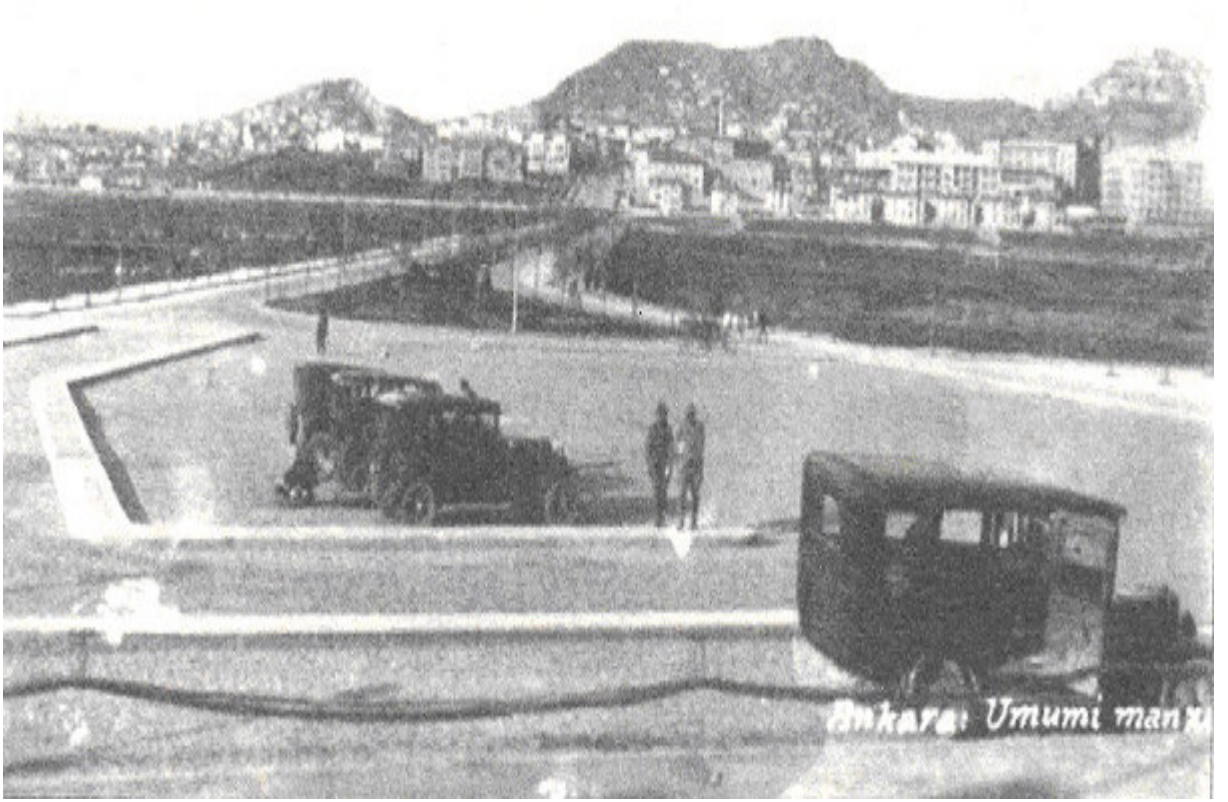
Yeni şehircilikte yeni şehir kısımlarının kurulmasını eski kısmın yayılışından tamamen ayırmak lazımdır. Hatta nazari olarak eski şehir üzerine haddi zatında bir cam levhası kapamalıdır. (Ankara Planı İzah Raporu,akt. Nalbantoğlu,1998:155)

Lefebvre’nin iddia ettiğı gibi, “mekan, toplumsal süreçlerin aynı anda hem ortamı hem de ürünüdür; verili her an için bağlam olarak mekan, geçmiş süreçlerin ürünü olarak o süreçlerin barındırdığı güç ilişkilerinin de taşıyıcısı olur.”(Lefebvre,akt. Batuman, 2002:43) Dolayısıyla, varolan güç ilişkilerinden bağımsız olarak düşünölemeyen mekan, topyekün bir dönüşüm projesi olarak da modernleşmeye karşı her türlü potansiyel direnci içinde barındıracaktır. (Batuman, 2002:43) Cumhuriyet kadroları da bunu sezmiş olmalıdır.

Yenişehir oluşumunu önceleyen süreçte, ilk yenilenme hamleleri, eski yerleşimde başlar. Modern bir başkent için gerekli olan gösterişli bir kent bulvarı, İstasyondan Kale’ye uzanan İstasyon Caddesi’nin düzenlenmesiyle elde edilmeye çalışılacaktır. 1924 yılından sonra, İstasyon Caddesi üzerinde iki önemli yapı vardır; Eski Meclis ve Yeni Meclis Binaları. Eski Meclis Binası, Cumhuriyet Halk Fırkası merkezi olmuştur. Ankara’nın ilk modern oteli olan Ankara Palas ise, yeni Meclisin karşısında, caddenin sağ tarafında inşa edilecektir. TBMM-CHP-Ankara Palas üçgeni yüzünden bu cadde, uzun süre, Ankara’nın politika trafiğinin kesiştiğı nokta olacaktır. “İstasyondan Ankara Palas’a, Ankara Palas’tan Meclise ve oradan Cumhuriyet Halk Fırkası’na.” (50 Yıllık Yaşantımız,1975:43)

1920’li yılların sonlarına gelindiğinde ise, İstasyondan bakıldığında, cadde etkili bir görünüme sahiptir. Kale’nin mazgallı surlarının oluşturduğu arkaplana karşı, Atatürk heykeline kadar uzanan caddeyi çeşitli açılardan resimleyen pek çok tarihi fotoğraf, caddeye verilen önemi yansıtır.(Nalbantoğlu,1998:155) Bu önem, caddenin eski yerleşimden ayrılması

ve inşa edilecek Yenişehir'i önceleyen ana akslardan biri olması ile yakından ilişkilidir. Her ne kadar, eski yerleşim üzerine 'cam levha' kapatılamasa da, geleneksel ve modern arasındaki ayrımı görünür kılan bu cadde, aynı zamanda aralarındaki ilişkinin sağlandığı bağlantı olacaktır.

Resim 3.1 Kalenin surlarının oluşturduğu arka plana karşı,İstasyon Caddesinin görünümü(Cantek,2003:107)

Marshall Berman'ın belirttiği gibi, “modernlik (başka şeylerin yanı sıra) yabancı olanla karşılaşmanın sürekli (aynı anda tedirgin edici ve özgürleştirici) bir olasılık olarak varlığı demektir.” (Berman,akt.Batuman,2002:44) Bu noktada caddenin, Cumhuriyetin “kamusal alanlar ağı”nın bir parçası olarak nasıl evrildiğini anlamak gereklidir.* Çünkü, imgelenen hayat tarzını üretecek ve yerleştirecek olan kullanıcı grubu, aslen İstanbul'dan gelen, batılı yaşam tarzını benimsemiş, hatta çoğu Avrupa'da eğitim görmüş genç kuşak Osmanlı

* Modern bireyin siyasal meşruiyet mücadelesinin düzlemi olarak kamusal alan, aynı zamanda, Sennett'in iddia ettiği gibi, bireysel deneyimlerin ve pratiklerin teşhir edilmesi yoluyla, burjuva kimliğin toplumsal düzeyde inşa edildiği düzlemdir. (akt. Batuman,2002:44) Burjuva Kamusal Alanı için bkz. Sargın,2002;19-23

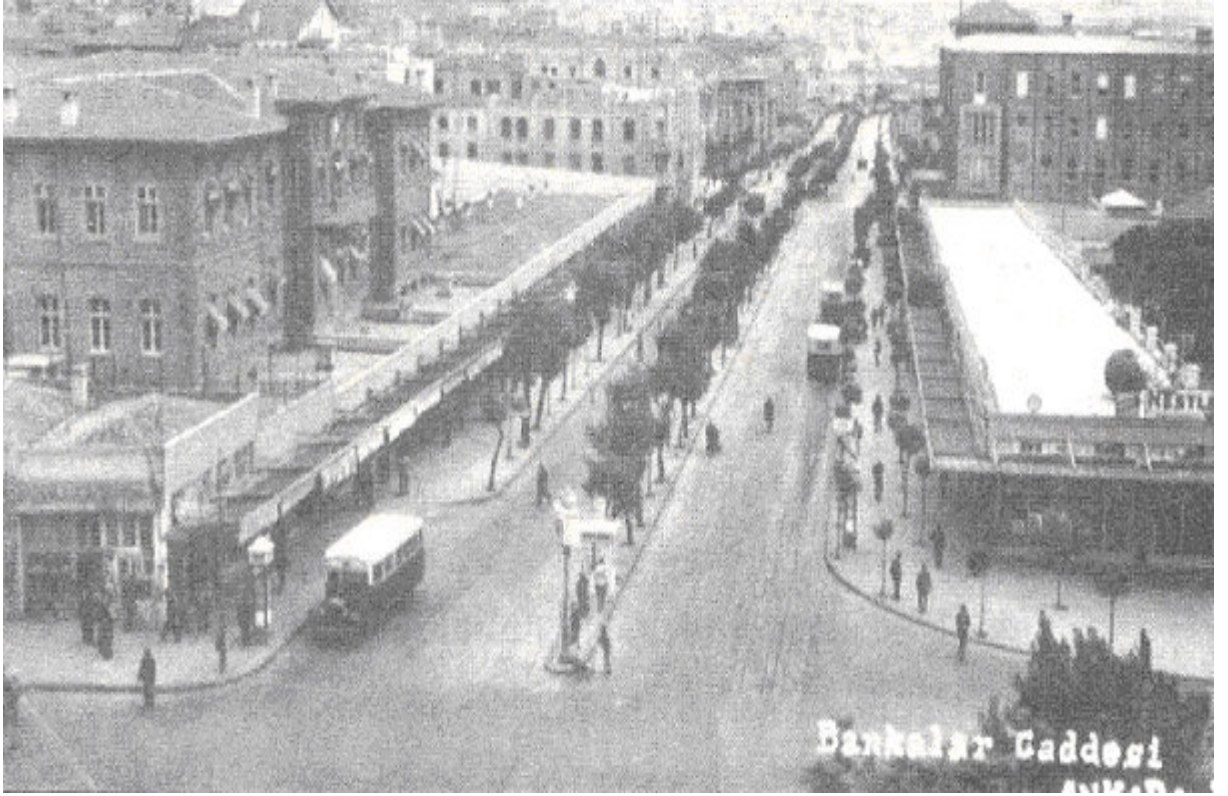
aileleridir.(Nalbantoğlu,akt.Batuman,2002:46) İstasyon Caddesi, “hem ulusal burjuvazinin ilk nüvesini oluşturacak, hem de modern yaşam tarzının taşıyıcı öznesi”(s.46) olan bu grubun toplumsal düzeyde inşa edildiği ve meşruiyetini sağlamak üzere “ötekine görünür olduğu” zemini tarifleyecektir. Dolayısıyla, cadde, yalnız politikanın nabzının attığı yer olmakla kalmayıp, aynı zamanda “farklı kostüm ve etkinlikleriyle” gerek Meclis’e gerekse Ankara Palas’a girip çıkan yeni “burjuvaların” da sergilendiği bir sahneye dönüşür. Ancak bu sahnenin sınırları oldukça net çizilmiş gibi görünmektedir. Nasıl İstasyon caddesi, modern olarak tanımlanan birey tarafından hem söylemsel, hem de pratik düzeyde tekrar üretiliyor ise, sınırların ötesi de, içeri alınmayanlar tarafından “hayal gücüyle yeniden üretilecektir.”(Nalbantoğlu,1998:157) (Bu nokta da, Yakup Kadri’nin, Ankara romanında sık alıntılanan, bir bölümünde, elit tabakanın Ankara Palas’a gelişini izlemek üzere, otelin anıtsal kapısı önünde toplanan eski kent sakinlerinin konuşmalarını hatırlamak gerekir.)

1920’li yıllarda, Taşhan’dan Anafartalar’a doğru çıkan cadde üzerinde, sıra sıra kahveler ve salaş dükkanlar vardır. İleriki yıllarda salaş dükkanlar yıkılacak, kahvehanelerin yerini ise pastahaneler almaya başlayacaktır. Buradaki ilk pastahanenin, bir Ankaralı tarafından açılıyor olması ve yeni çehreler tarafından çabucak tutulması oldukça ilginçtir. Çünkü fiziksel mekanın değişimi, eski sistemi tanımlayan toplumsal ilişkileri biçimlerinin de değişimini beraberinde getirebilmektedir. Bununla ilgili olarak, eski Ankaralıların, yeni gelişmekte olana çabuk uyum sağlaması veya “eklemlenmesi”, yukarıda tanımlandığı üzere, tarihsel geçmişleriyle yakından ilintili gibi gözükmektedir.

Bu uyumu yansıtan diğer bir merkez ise Çankırı Caddesi’dir. Dışkapıya doğru uzanan Çankırı Caddesi’nin onarımına 1926 yılında başlanmıştır. Bu cadde, sonraları başkentin ana caddelerinden biri olacak ve Ankara-İstanbul karayoluna bağlanacaktır. Çankırı Caddesi, zamanla, Ankara’nın başlıca eğlence merkezi haline gelecek ve eski Ankaralıların açtıkları barlar, şair ile yazar ve gazetecilerin mesken tuttıkları yerler olacaktır. (50 Yıllık Yaşantımız,1975:50) Ancak, bu tür eğlence yerlerinin, üst düzey bürokratlar ve entellektüellerin gitmesine pek uygun görülmediği için olsa gerek, bir emirle İstanbul’dan getirtilen Baba Karpiç’e, ünlü Karpiç Lokantası açtırılacaktır.

Modern bir başkent için gerekli olan diğer bir gösterişli bulvar ise, eski Taşhan Meydanı’ndan, Yenişehir’e uzanan Atatürk Bulvarı’nın düzenlenmesiyle elde edilecektir. Bu bulvar, kentin kuzey-güney aksını oluşturacak ve eski ile yeni inşa edilen kent merkezi

arasındaki bağlantıyı sağlayacaktır. Taşhan (Karaoğlan) Meydanı, Ankara'nın ilk abidesi* 1927'de açıldıktan sonra hızla gelişmiştir. Taşhan Meydanı ve Anafartalar Caddesi'ne çıkan Karaoğlan Çarşısı 'Caddesi', eski Ankara'nın en önemli ticaret merkezidir. İlk yıllarda, başkentin ekonomik hayatının merkezi de burası olacak, Bankalar Caddesi** buradan başlayıp Atatürk Bulvarı olarak Kavaklıdere'ye kadar uzanacaktır. Bankalar Caddesi üzerinde yer alan Fresko Bar, 1920'li yıllarda, yazar ve gazeteciler tarafından Ankara'nın tek 'modern' eğlence mekanı olarak betimlenen mekandır. Birkaç yıl sonra ise, Karpiç Lokantası'nın ve Akba Kitabevinin de yıllarca içinde bulunacağı Belediye Dükkanlar Sitesi inşa edilecektir. (50 Yıllık Yaşantımız,1975:50)

Resim 3.2 Ulus'tan bankalar caddesi giriş(Cantek,2003:280)

* Bir başkentte anıtlar ve heykeller olmalı idi. İlk olarak da Taşhan' ın bulunduğu meydanın üzerinde anlamlı bir Zafer Abidesinin dikilmesine karar verildi. Bu abide halkın bağışları ile yaptırılacaktı. Bu girişime Cumhuriyet Gazetesinin başyazarı Yunus Nadi önyak oldu ve kurulan bir yurttaş komitesi ile işler yürütüldü. Birçok projeler arasında Viyanalı heykeltıraş Heinrich Krippel'in projesi seçilmiş ve abidenin yapımı kısa sürede tamamlanmıştır.(50 Yıllık Yaşantımız,1975:48)

** Bankalar Caddesinin gelişim süreci ve banka yapılarının inşası ile ilgili bkz. Ergut,2005:28

3.2 Geçiş Dönemi

Yeni yerleşim kurulmadan önce, yüksek kadrolar Keçiören, Etlik ya da Kavaklı, Çankaya, Dikmen sırtlarındaki bağ evlerinde çevreden oldukça yalıtılmış bir biçimde yaşarlar. Yüksek kadro dışında kalan, “dışarıklı” grup ise, halen eski kent merkezinde oturmaktadır. Ancak bu grubun da fiziksel mekandaki hareketliği, Yenişehir’in inşası tamamlanmadan başlayacaktır. Bu seçkin grup, yeni kent merkezine “hakim oluncaya” kadar, bir “geçiş dönemi” yerleşimi olarak hizmet verecek olan Evkaf Apartmanları, 1929 yılında Opera Meydanı’nda inşa edilir.(Cantek,2003:109)

Günün gazetelerinde, “kendi başına küçücük bir şehir, bir alem” olarak nitelenen apartmanlar altı katlıdır. Zemin katında dükkanlar ve bir gösteri salonu vardır. Çevresine kısa sürede, villa tipi örnek evler yaptırılır ve bunlardan bazıları ABD Büyükelçiliği ve Anadolu Ajansı gibi kurumlara kiralanır. Bu yapı ve çevresindeki yerleşim, kurucu seçkinler ve aileleri için çölde vaha işlevi görecektir.* Kentin yeni sakinleri, birçok “medeni ihtiyaçlarını”, yerliler ve şehrin eski sakinleriyle muhatap olmadan karşılama imkanı bulacaklardır. Bu ihtiyaçlar, alışverişten, sanatsal faaliyetleri izlemeye kadar çeşitlenmektedir.(s.109)

Resim 3.3 Evkaf apartmanları görünüş(Cantek,2003:110)

* Evkaf Apartmanlarının müzayedeleri için bkz. Hakimiyet-i Milliye,1930:3

3.3 Yeni Şehir İdeali

Ali Cengizkan, 1924-1925 tarihli Lörcher Planı'nın, kendisinden sonraki tüm planlama çalışmalarını yönlendirdiğini belirtir. Bu plan, “sanıldığına aksine, yalnız Kızılay (Yeni Şehir) bölgesinin imara açılmasını sağlamamış, Ankara’da kendisinden sonra gelen bütün planlama çalışmalarını yönlendiren, onlara geri dönülmez biçimde yön veren, ancak kentin merkez bölgesinde, yani Eski Şehir ile Yeni Şehir alanlarındaki belli başlı kamusal mekanların fiziksel olarak kurulmasını” da sağlamıştır.(Cengizkan,2002:220) Ankara’nın yeni gelişme istikametini belirleyen kişi ise, İstanbul’dan başarıları takdir edilerek getirilen, Şehremini Haydar Bey’dir. 1925’te Hakimiyet-i Milliye Meydanı’ndan, bugünkü Sıhhiye-Yenişehir-Kızılay istikametine doğru, 4 bin metrekarelik bir alanı istimlak etmiştir. (Sarioğlu,akt. Cantek,2003:110)

İmarın finansmanı için, Emlak ve Eytam Bankası kurulup, kredi kaynakları ve fonlar ilk yıllarda büyük kısmıyla Ankara’ya tahsis edilmiştir. (Batur,t.y:1384) Yapı malzemesini sağlayan (tuğla-kiremit-kereste vb.) fabrikalar ve amele evleri yapılmıştır. Hızla artan nüfusun ve başkentlik işlevlerinin gerektirdiği bayındırma ve yapı faaliyeti giderek denetlenmesi güç boyutlara ulaşınca, bunları plan disiplini içine almak üzere girişimler yapılmıştır. (s:1384)

Bu girişimlerden ilki, yönetimin basın aracılığı ile, bir genel plan arayışına girmesidir. Tankut’un belirttiği üzere, “1927 yılı, Cumhuriyet idarecilerinin milliyetçilik çışkusu ve yabancı uzmanlık ve sermaye kuşkusuna rağmen, Ankara imarında, dışa açıldıkları ve yabancı teknik ve becerilere başvurdıkları bir dönüm noktasıdır.” (Tankut,1993;66) Ankara’nın imarı ile çok yakından ilgili olan bürokratlar, Fransız ve Alman kültürleriyle tanışık kimselerdir. Onların desteğı ile, bir yabancı mimarın üstleneceğı bir imar planı istemi doğacaktır. Tankut’a göre, “projenin ihale değıil de, yarışma yolu ile elde edilmesi kararındaki en büyük etken, sorumluluğı paylaşmak, daha iyi proje seçebilme şansı ile en kısa zamanda bir ürün elde etmek isteğı olmalıdır.” (s.66)

Ankara’nın imar planının hazırlanması için yarışma açılmasına karar verdikten sonra, Ankara Şehremaneti 1927’de Almanya’ya bir seçici heyeti gönderir. Heyet, Berlin’deki mühendislik yüksekokullarının hocalarından J.Brix ve H.Jansen’i ve Ankara’ya döndükten sonra da Fransız L.Jausseley’i yarışmaya uygun bulur. (s.66) 1929’da ise, üç mimardan Jansen’in planı, Mustafa Kemal’in arzusuyla birinci seçilir. Tankut’un iddia ettiğı gibi, “bu proje, aslında, iktidar ürkekliğı, parasal güçsüzlük, teknik bilgisizlik ve kentsel deneyim eksikliğı içindeki Cumhuriyet yöneticilerinin tam aradığı vasat projedir. O kadar ki, jüri üyelerinin,

sonunda Gazi tarafından Jansen projesini seçmekle görevlendirilmiş olmaları bile bu sonucu değiştirmez.” (s.82) Jansen Planı, 23 Temmuz 1932’de onaylanarak yürürlüğe girmiş ve 1938 yılına kadar bütün spekülative baskılara rağmen geniş ölçüde uygulanmıştır.(Batur,t.y:1384) Böylelikle 1926’da başlayan, tek yapılar ve öncelikleri belirlenmemiş parça parça kararlara başlatılıp yürütülen inşaat furyası, 1930’larda, Prof. Hermann Jansen’in nazım planı ile, yerini yine yoğun fakat planlı bir realizasyona bırakmıştır.(s.1384)

Plan aşağıdaki ana kararları içermektedir:

- Atatürk Bulvarı, güney-kuzey doğrultusunda strüktürel bir aks olarak Çankaya’ya kadar uzanacaktır. İkinci aks, Ulus’ta bunu dik keserek batıda İstanbul yoluyla birleşecek; doğuda topografyanın doğal çizgisini izleyerek eski kentin güney alt bölgesinden geçecektir.

Yeni kentin gelişmesi, bu akslar etrafında ve eski kentin dışında planlanmıştır.

- Tarihi değeri olan ve kaleye doğru uzanan eski kentin korunması ve yalnızca yeni kentle temas eden batı kesiminin modernleştirilmesi öngörülmüştür.
- Ticaret kesimi Ulus’ta bırakılmıştır. Yönetim mahallesi, Yenışehir’de kurulacaktır.
- Atatürk Bulvarı’nın çevresi, ızgara dokusunda düzenlenerek konuta ayrılmıştır. (Batur,t.y:1385)

Afife Batur’un da belirttiği gibi, “Ankara’nın kuruluşu çok özel olanaklarla gerçekleştirilecektir: Yeni kentleşmenin, spekülasyonun aktif hale geldiği eski kentten kopmasını sağlayacak bir ön karar; yeni gelişecek alanların istimlak edilerek uygulayıcı örgüte verilmesi; devletin genel yöntemleri dışında aktif olarak hareket etme olanaklarına sahip, oldukça bağımsız bir imar müdürlüğü; Ankara’nın imarında aktif rol oynayacak bir banka.” (s.1385) Ancak tüm bu özel olanaklarla uygulanmaya çalışılan plana rağmen, uygulamada büyük kentin barındırdığı handikaplardan kaçılmayacaktır. Başkent olma sürecinde ani bir nüfus artışına uğrayan Ankara, Türkiye kentlerinin ancak 1950-1960’lardan itibaren yaşayacakları kentleşme sorunlarıyla karşılaşmıştır; karşılanamayan büyük bir konut talebi, yüksek kiralar ve yükselen, durmadan yükselen arsa fiyatları, hatta erkenden gecekondular. (s.1386)

Falih Rıfkı Atay, yapılan uygulamalarda, arsa spekülasyonunun yağma boyutuna varmasını eleştirir ve şunları ekler;

...Yerli imar, Orta Anadolu’da, hiç şüphesiz bugüne kadar harcadığımızdan daha az masrafla elde edebileceğimiz yeryüzünün en ileri şehri hayalini mahvetti.

... Sabit olmuştur ki, Mustafa Kemal, şapka ve latin harflerini başarabilecek kadar kuvvetli bir idare

kurmuş, fakat bir şehir planını tatbik edebilecek bir kuvvette idare kurmamıştır.

...Çünkü bu, Atatürk'ün devrimleri ile halletmeye çalıştığı medeniyet ve kültürün meselesidir.(Atay,2004;465)

Bu medeniyet ve kültürü ise şu manzarayla cisimleştirir;

...Şimdi Ankara'da, bir kaçak şehir var! Bir bütün şehir...Kale etrafındaki dağları kaplayan bir şehir...Çok defa kendi kendime düşünür sıkılırım:

-Türk'lerin şehirciliği mi? Yenişehir taraflarında gördüğünüz bir Avrupalı şehircinin planı...

Ve bir dev parmak bana dağ mahallesi ve yıkıntılarını gösterir gibi olur:

-Onların asıl medeniyeti ve kültürü işte bu ...der. (Atay,2004;464)

1930'lardaki imar faaliyetleri ile birlikte, Yenişehir kendi içinde yepyeni bir yaşam biçimi üretecektir. Kısa zamanda, Yenişehir'in ilk döneminin sosyo-kültürel sembolü haline dönüşecek olan "kuleli köşkler", yeni, farklı ve pahalı mobilyaları ve dekorasyonlarıyla böyle bir yaşam tarzına yol verecek özel tipte bir sosyalleşmeye sahne olacaktır. (Batuman,2002:48) Bununla birlikte Yenişehir villalarında düzenlenen çaylar, partiler ve balolar, yeni yaşam tarzının pratik edildiği yerler olacaktır.(Nalbantoğlu,2000:299) Yine bugün, Kızılay Meydanı olarak bilinen yere, Şehremini Ahmet Bey tarafından yerleştirilen havuzun etrafı kısa zamanda, Yenişehir'in ilk rekreasyon alanına dönüşür. Havuz başı, iyi giyimli burjuva bireylerin, Riyaset-i Cumhur Mızıkası'nın çaldığı klasik batı müziği eşliğinde gezip dinlendiği bir alan olacaktır. (Batuman,2002:48)

Varolan kültürü batılılaştırma ve ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak amacıyla müzik alanına yapılan resmi müdahalenin, bu yıllarda gündeme gelmesi bir rastlantı sonucu gibi gözükmemektedir. Musiki inkılabının açıkça bir hedef olarak ortaya konması, Mustafa Kemal'in 1 Kasım 1934'de B.M.M'ni açış konuşmasında gerçekleşmiştir:

... Arkadaşlar, Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir.

Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak derecede olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları, bir gün önce genel musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak; bu düzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.

Resim 3.4 Güven Parktaki havuzdan görünüş(Cantek,2003:286)

Resim 3.5 30'larda Kızılay meydanı görünüş(Cantek,2003:46)

Kültür İşleri Bakanlığının buna değerince özen vermesini, kamunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim.(T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,akt. Gökalp,1997:35)

Bu konuşma üzerine Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya çıkacak ve 2 Kasım 1934'den itibaren 6 Eylül 1936'ya kadar radyoların Türk Müziği yayınlaması yasaklanacaktır.(s.35) Bununla ilgili olarak, 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu haber çıkmaktadır;

...Gazi Hz.'nin milli Türk musıkisi hakkındaki işaretleri üzerine yeni musikinin yer alması için şehrimizde yapılan hazırlıklar bitmek üzeredir... Umumi çalgılı yerlerden halkın ruhuna hitap etmeyen melankolik musıkisinin kaldırılması için bazı şehir meclisi azaları meclise bir teklif yapmaya hazırlanmaktadır.(Cumhuriyet,akt. Gökalp,1997:35)

Yine aynı yıl, aynı gazetede ise, halkın musiki terbiyesini düzeltmek için yapılması gerekenler anlatılır;

... Halkın musiki terbiyesini yükseltmek için sık sık konserler verilip ciddi eserler çalınmalıdır. Bunlar salonlarda olduğu gibi, bahçelerde, parklarda, diğer umumi meydanlarda da verilmelidir. Bu suretle halkın kulağı, musikiye alıştırılmalıdır. (Cumhuriyet,akt.Gökalp,1997:35)*

Bununla birlikte değil halkın, aydın kesimin bile, Cumhuriyetin resmi müzik politikasını ne kadar kabullendiğini, Batı müziğini ne kadar içselleştirebildiğini sorgulamak gerekir. 1944 yılında, Edebi Haftalık Mizah Mecmuası Karikatür'de, Ankara Mektubu adı altında yazılan köşe yazısı bu sorgulamayı derinleştirir;

...Porsiyonların küçülmesinde kabahat elbette zamanındır, bu bir şey değil. Fakat şu radyo denilen mahluk var ya, o burada bile bizi bulmuştu. Evet burada ciğerci dükkanında, sovan kokuları ve kırmızı biberler arasında. Hem de nasıl bir müzikle? Ağır garp müziğiyle, senfonilerle. Ciğerlerin, fasulyelerin ağırlığını, ağır şiralarla kurşunlaştırırken bu ağır havalar tüy dikmişti. Bereket versin ki, hesabın hafifliği hazıma biraz yardım etti. Müslüman dini aşikare; doğrusu piyazcı dükkanında garp müziği çekilmiyor. Onun da yeri ve dekoru başka.(Zaparta,1944:11)

Cumhuriyet rejimi gelenekten kopuşu gerçekleştirmek üzere, Klasik Türk musikisi yerine, “ulusal motiflerle” bezenmiş Batı müziğini tanımlamıştır, ancak Batı müziği geleneksel kodlarla işleyen davranış biçimlerinin yer aldığı zeminlerde kolay kolay tüketilemeyecektir.

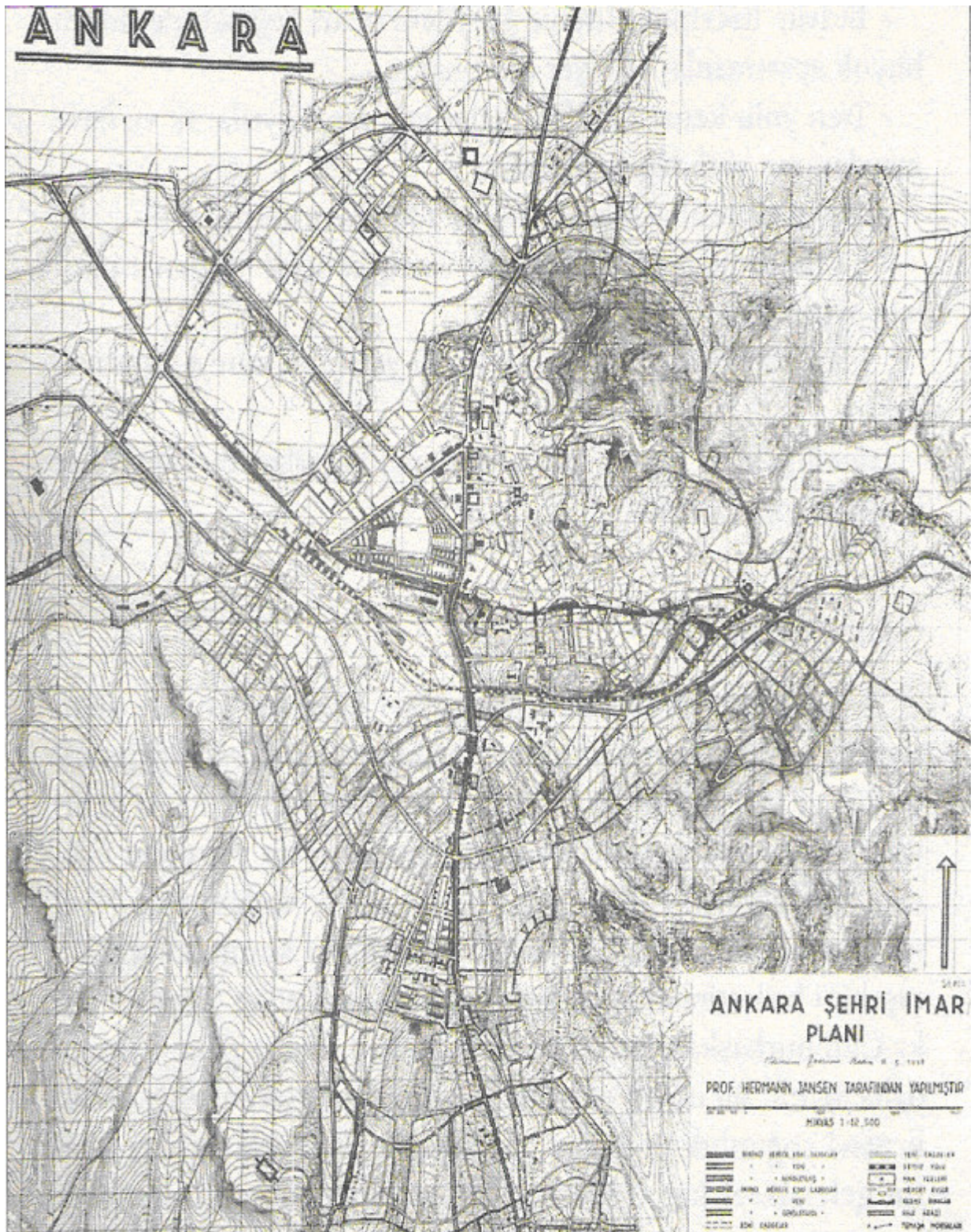
* Halkın musiki terbiyesini yükseltmek için Ankara radyo programları: 12.30-13.30 Gramofon.18-18.40 Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası.Rossini Quvertüre Semiramis. Moretti Fantaisie Ilest Charmant. Scherzinger Fantaisie Parade D'amour.18.40-19.35 Gramofon 19.35-20.10 Ajans Haberleri ve Hava Raporu (50 Yıllık Yaşantımız, 1975:227)

Dışarıklıklar, yeni şehre yerleştikten ve dolayısıyla hakim olduktan sonra, Sıhhiye'deki demiryolu köprüsü, eski ve yeni yerleşim arasında adeta bir sınır çizgisi oluşturacaktır. Eskiye çağrıştıran kıyafetler taşıyan yayalar, Yenişehir tarafına, özellikle bulvarın Kızılay Çankaya arasında bulunan kesime giriş çıkışları, tahrirat memurlarınca önlenmektedir.* (Cantek,2003:111) Bunun ifade ettiği ise, eski kent sakinlerinin, Yenişehir'le bütünleşen yeni yaşam tarzından uzak tutulmasıdır. Oysa buna rağmen, yerli halk, kendisini var eden tüm davranış kalıplarıyla birlikte, yeni yaşam tarzına hazırdır;

...Bir de, gene Samanpazarı'nda, Kurşunlu Camiye inen dar yolun içinde Köfteci Yusuf'u anımsıyorum. Sarımsaklı, sucuk içi lezzetinde Ankara köftesi yapardı. Bir süre sonra Yusuf Yenişehir'e taşındı. Yeni dükkanı açtığında, çıraklarını toplamış, “Bakın, Yenişehirli olduk” demiş, ‘Bundan sonra hoşaf demek yok, komposto üzüm hoşafının adı. Komposto diyeceksiniz.” (Kemal,1983:78)

1940'lı yıllara gelindiğinde, Kızılay, temiz, düzenli ve yeşili bol bir çevredir; Yenişehir sakinlerinin en tipik etkinliğı, akşamüzeri iş çıkış saatlerinde bulvar boyunca yürüyüş yapmak, kafelerde veya Kızılay Parkı'nda oturup dinlenmektir.(Batuman,2002:54) Bu dönemde gecekondu olgusu, kentin çeperlerinde kendini göstermeye başlamıştır. Kızılay, “Ulus -devletin sembolik odağı ve Yenişehir burjuvasının sosyal mekanı olmaktan öte, kente göçen gecekondu sakinleri için de kente katılmanın ve belli bir yaşam standardının uzaktan bakılan ve arzulanan simgesi” olmaya başlayacaktır.(s.55)

* Tombuş, 1929 yılında Ankara'ya Vali ve Belediye Başkanı olarak atanan Nevzat Tandoğan'ın bulvara yaklaşımı şu şekilde aktarır: “Anlatılanlara göre Nevzat Bey, Ankara'yı Çankaya Köşkü ile Ulus arasındaki Atatürk Bulvarı'ndan ibaret saymış ve bütün önemini bir bulvar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bulvar devamlı olarak süpürölür, temizlenir, sulanır ve aydınlatılırdı. Zamanın önde gelen taşıtı olan at arabası, kasaba ve köylerden gelen kasketli ve şalvarlı vatandaşlar bulvara kesinlikle sokulmazdı.(akt., Şenyapılı, 2004:87)

Resim 3.6 1932 Ankara Şehri İmar Planı (Cumhuriyet Arşivleri)

4. EĞLENCE MEKANLARI

4.1 Ankara Palas

Daha önce belirtildiği gibi, Tek parti rejiminin temel hedefi, ülke genelinde Batı'yı model alan bir modernleşme sağlamaktır. Bu anlayışa göre, toplumun kültürel alanda yeniden yapılandırılması, Batı davranış ve kurallarına göre işleyen bir yaşam tarzına göre tanımlanmıştır. Ancak bu noktada bizi ilgilendiren, Batı davranış ve kurallarına göre işleyen bir yaşam tarzının -zaman ve mekanda değişerek- Batılı olmayan aktörler tarafından nasıl inşa edildiğidir.

Cumhuriyet Ankara'sında ise, bu sürecin “en görünür” (kestirme) alanlarından biri ise eğlence hayatıdır. Çünkü, imgelenen yeni yaşam tarzını yerleştirmek için, eğlence hayatı en etkin araçlardan biri olarak kullanılacaktır. Devletin bu alana müdahalesi ise, devlet desteği ile faaliyete geçirilen yeni mekanlarda, Batılı biçimlerine göre yeniden yorumlanan eğlence pratiklerinin teşvik edilmesi olmuştur. Bu mekanlar, Cumhuriyetin çağdaş bireyinin adab-ı muaşeret kurallarını öğrendiği, yeni giyim-kuşam, yeme-içme ve müzik alışkanlıklarını pratik ettiği, karşı cinsle karşılaştığı mekanlardır.(Cantek,2003:261) Cumhuriyetin çağdaş bireyinin üretildiği bu mekanlar, aynı zamanda “ideal vatandaş”ın da üretildiği mekanlar olacaktır. Çünkü, “Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş bireyi, aynı zamanda, ideal bir vatandaş olarak, boş zamanlarında dahi vatandaşlık vazifelerine uygun davranması beklenen bireydir.”(Üstel,akt. Cantek,2003:261)

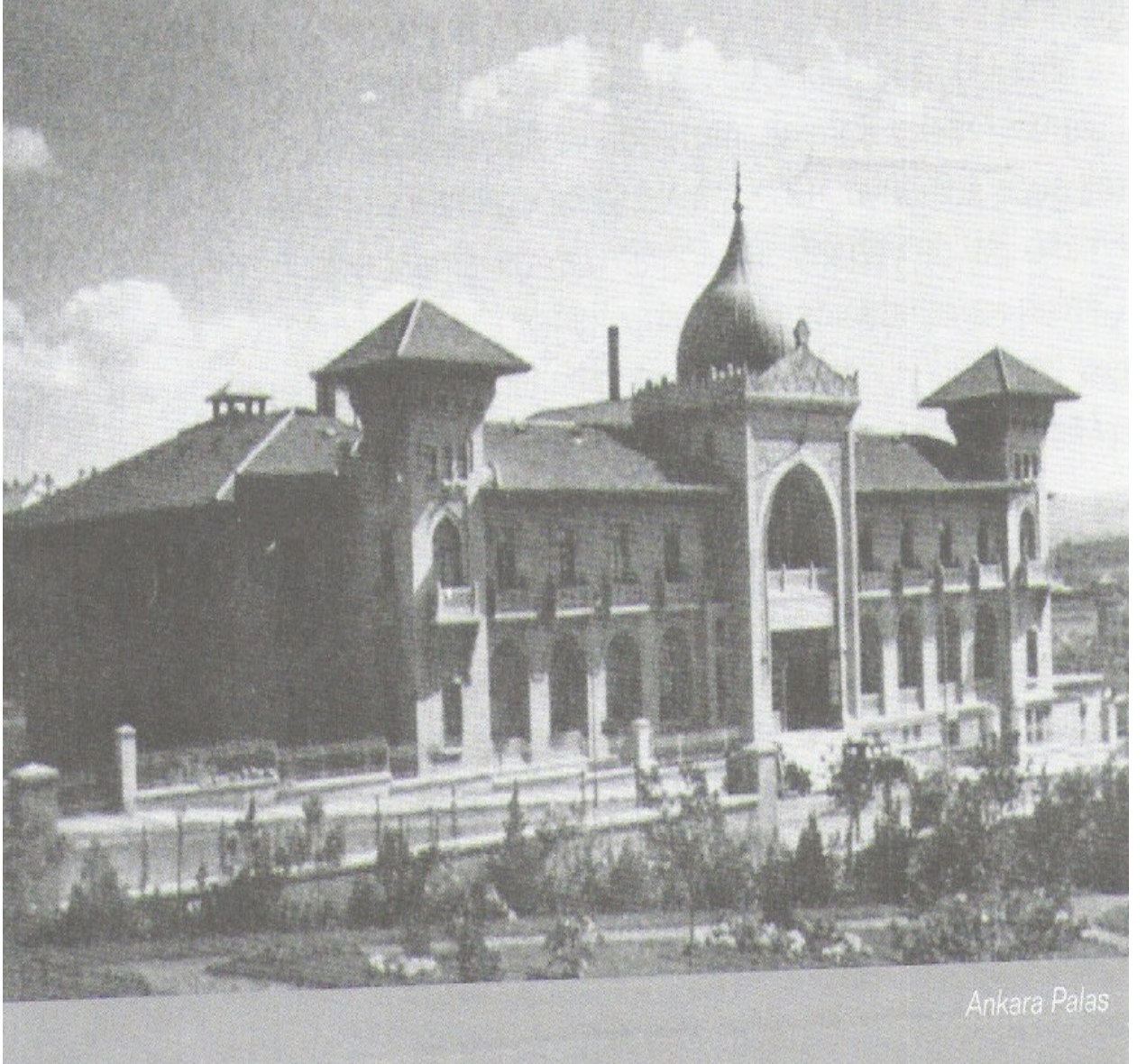
Cumhuriyetin çağdaş bireyinin ve ideal vatandaşının üretildiği mekanlardan birisini de Ankara Palas tanımlayacaktır. Ankara Palas'ın adının geçtiği metinlerde denilir ki; Ankara Palas, Ankara'nın ilk Batılı tarzda hizmet veren oteldir. Ancak bunun da ötesinde, devletin ileri gelenlerinin ve seçkinlerinin gittikleri bu otel, aynı zamanda balo ve benzeri eğlencelerin düzenlendiği bir yer olmuştur.

Bina, o zamanki Meclis Binasının karşısında, Şehir Lokantası olarak anılan alanın altında yer almaktadır. Mustafa Kemal'in “özel arzuları ve önerileri” doğrultusunda, 1928'de hizmete açılmıştır. Ancak hizmete açılana kadar geçen süre oldukça sıkıntılıdır.

O zamanki Sağlık Bakanlarından Dr. Rıza Nur, bu binanın planlarını zamanın en ünlü mimarlarından Vedat (Tek) Bey'e ısmarlar ve inşaaat başlanır. Ancak Bakanlık inşa halindeki binayı Evkaf'a (Vakıflara) devreder. Vakıflar Vedat Bey'e mimarlık ücretini ödemediği için Vedat Bey de planları vermez. Böylelikle binanın yapımına plansız olarak olsa olsa metodu ile devam edilir. Bu arada merdivenlerin unutulduğu

görölür ve sonradan gerekli düzeltme yapılır. Mimar Vedat Bey sonuna kadar, Ankara Palas'ın mimarının kendisi olmadığı hususunda ısrar etmiştir.(50 Yıllık Yaşantımız,1975:81)

Ülkede henüz bu düzeyde bir işletmeyi idare edebilecek “görgü, beceri ve maddi güce” sahip sermayedarlar bulunmadığından, Ankara Palas'ın idaresi Fransızların ağırlıkta olduğu bir ortaklığa verilmiştir. (Cantek,2003:263)

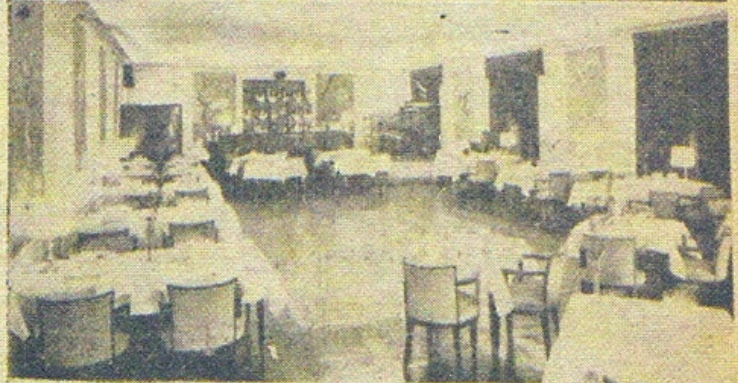

Resim 4.1 Ankara Palas görünüş (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Bülten,2005)

ANKARA PALAS

Yakın şarkın en
muhteşem, en
modern, en konfurlu
O T E L İ

Her odada sıcak
ve soğuk su, mü-
kemmek servis
nefis muzik.

Ankaraya giderse-
niz rahat etmek
için **ANKARA**
PALASA ininiz.

Resim 4.2 Ankara Palas (Ünsal,1999:161)

Dönemi belgeleyen gazetelere bakıldığında, kentlerde düzenlenen balolar hakkında detaylı bilgiler verildiği görülür.* Cantek'in belirttiği gibi, “balolara bu derece önem verilmesi, bu eğlence biçiminin medeniyetin vücut bulduğu ortamlar olarak Batılı olma yoluna girildiğini göstermenin en kestirme biçimi olmasıdır.”(Cantek,2003:264) Bundan dolayıdır ki “ayrıcalıklı” Ankaralılar için, balolar, Paris’ten en son haberleri aktaran yerel gazetelerin moda sayfalarından izleyerek edindikleri zarif kıyafetleriyle ve modern görgü kitaplarından öğrenilmiş davranış kurallarıyla kendilerini sergiledikleri ortamlar olmuşlardır. (Nalbantoğlu,1998:157) Yakup Kadri, Ankara’da “ayrıcalıklı” Ankaralıların bu balolara nasıl hazırlandığını ayrıntılı bir biçimde tarifler;

...Bu kış, Noel ve yılbaşı balolarına, Ankara’da, her seneden daha zevkli bir hazırlanış vardı. Çünkü, bu eğlenceler, henüz açılmış olan Ankara Palas’ın büyük hall ve salonlarında yapılacaktı. Buranın bin kişiden fazla davetli alabileceği söyleniyordu. Onun için, birçok ailelerin daha iki ay evvelinden İstanbul terzilerine taşındıkları görülmeye başladı. Gerek Kaligurusi’de, gerek Fegara’da en son Paris modelleri Ankaralı hanımlar tarafından kapışılıyordu. Beyler, fraklarını ya daralmış ya eskimiş bularak yeniden gece esvapları ısmarlıyorlardı. İlk yıllar, bir kuyruklu ceketle bir silindir şapkayı kafi sananlar, şimdi, klak ve makferlan peşinde koşuyorlardı. Yazık ki, bu artikllerin bir kısmını stoklar tükenmiş olduğu için bulmak kabil olmuyor ve Beyoğlu’nun belli başlı mağazalar vasıtasıyla Avrupa’ya ısmarlamak lazım geliyordu. Bu sırada dans iskarpinlerinin fiyatı üç dört misline fırladı. Gerçi, yeni çıkan Adabı Muaşeret kitabında maskaratsız olmak şartıyla bağlı rügan iskarpinlere izin vardı. Lakin, zarafetin, en ileri şartlarını yerine getirmek asriliğin ihmal götürmez bir şiarı telakki olunuyordu.

Suvarelerin başlayacağı tarih yaklaştıkça bu şevk hummalı bir galeyan halini aldı. Bütün yeni evlerin kırmızı çatıları altında, bir zarafet yarışdır gidiyordu.... Hele karılarının bütün arzularını yerine getiremeyen kocalar dünyanın en bedbaht insanlarıydı. Bunlar, Allahtan ya bir zelzele, ya bir tufan beklemekte idiler, ta ki, o gece eğlencelerine yetişilmesinde ortada mesele kalmasın diye...

Lakin, ne tufan oldu, ne zelzele...(Karaosmanoğlu,2004:110)

Asriliğin ihmal götürmez şartlarından birisi, zariflik ise, bir diğeri ise danstır. O yıllarda, “tango”, “fokstrot”, “swing” danslarını bilmek, Batılılaşmanın bir ifadesi olarak edinilmesi gereken yeteneklerdir. Asri muhitlerde, bu dansları bilmeyen, dans etmeyen kişiler çağa ayak uyduramayan, geri kafalı kimselerdir.(Cumhuriyet Modaları,1999:182) Çağa ayak

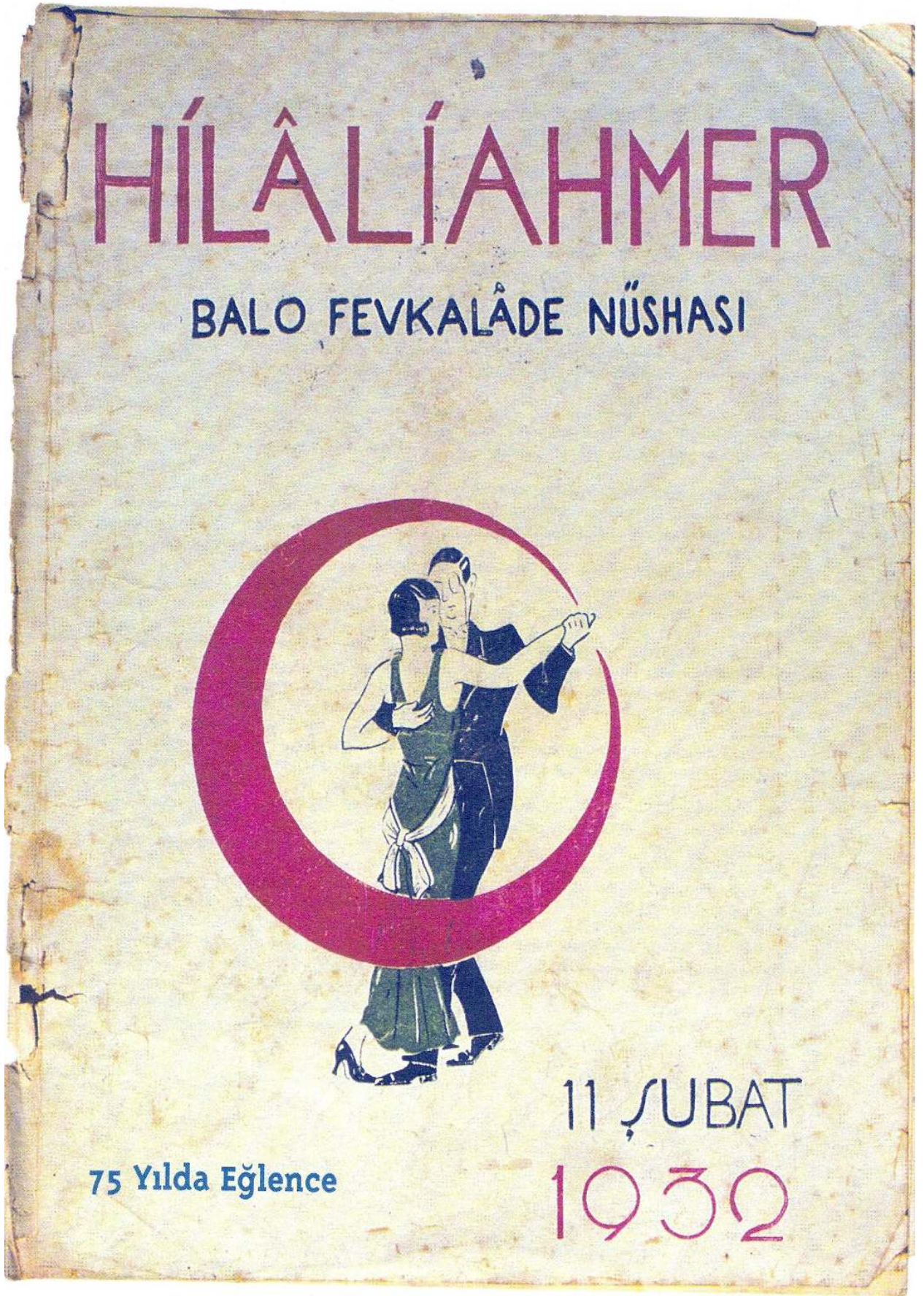
* Cumhuriyet’ in kuruluşundan sonra ilk resmi balo, 29 Ekim 1925 Cumhuriyet Bayramı kutlamaları nedeniyle Ankara’da düzenlenmiştir. Bu baloya başta cumhurbaşkanı olmak üzere, başbakan, bakanlar, büyükelçiler, ordu komutanları ve basın ileri gelenleri katılmıştır. Yine aynı yıl, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın girişimi ve valilerin öncülüğünde de illerde de resmi balolar düzenlenmeye başlamıştır. Bu resmi baloları ise, Türk Ocağı, Himaye-i Etfal ve benzeri birçok kurum tarafından düzenlenen balolar izlemiştir.(Duman,1997:44)

uydurabilmek için, dans etmesini bilmeyen seçkinler, başkente gelmiş yabancılar tarafından dans dersleri alırlar veya dans kurslarına giderler.

Ancak, ayrıcalıklı Ankaralılar, asriliğin tüm icaplarını yerine getirmelerine karşılık, gelişmelere yine de ayak uydurmakta güçlük çekerler; “Frak giyip baloya giderken, yumuşacık meslerini bellerine sokup frağın kuyruklarıyla gizleyen; ilk dansı, heyecandan büsbütün kazık gibi kasılan türbanlı ama dekolte yakalı eşiyile açıp birkaç kere pistte döndükten sonra, ayağına cendere gibi gelen dar rugan ayakkabılarını kimselere göstermeden çıkarıp meslerini giyen kaymakam hikayeleri; her baloda mutlaka ‘hastalanan’ ve baloya katılamayan vali, kaymakam, mal müdürü ve eşleri...” (Cumhuriyet Modaları,1999:175)

Resim 4.3 Fotograf Selehattin Giz arşivi (Cumhuriyet Modaları,1999:176)

Resim 4.4 11 Şubat 1932 (Cumhuriyet Modaları,1999:174)

Cumhuriyetin kurucu seçkinleri, düşledikleri modern kültür yapısıyla, varolan toplumun karmaşık kültürel yapısı arasındaki çelişkinin farkında olsa gerektirler. Cumhuriyetin yıldönümünü kutlamak için düzenlenen toplantılardan birinde, Mustafa Kemal dans etmek istemeyen kadınları piste “Arkadaşlar, dünyada subay üniforması giymiş bir Türk erkeğinin dans önerisini geri çevirebilecek bir kadının bulunabileceğini düşünemiyorum. Şimdi emrediyorum: Hemen salona dağılın! İleri! Marş! Dans edin!” komutuyla çağırır.(Göle,akt. Nalbantoğlu,1998:157) Bu çağrıda, düşlenen modern kültür yapısıyla, varolan kültür yapısı arasındaki çelişkiyi gizlemek üzere “askeri , milliyetçi” vurgu ile “kadınlar açısından ayrımcı ton” arasındaki umulmaz bağlantı dikkat çekicidir. (s.157)

Bilindiği gibi, ülkenin en küçük kentlerine, kasabalarına yayılan bu balolar, Cumhuriyet aydınları, bürokrasi ve bir bölüm eşraf ile ticaret burjuvazisinin katılımı ile sınırlandırılmıştır. O yıllarda gazetelerde balolara ilişkin duyurularda ise katılımcılar çok net bir şekilde belirtilmiştir. Bir başka ifade ile yerli halk, balo ve benzeri eğlencelerin dışında bırakılmıştır. Bu noktada, Nalbantoğlu haklı olarak şu soruyu sorar; cam levha altında izole edilen Ankara Kalesi midir, yoksa Ankara Palas Oteli midir? (s.157)

“Modern Türk mimarisi üzerine temel kaynaklardan biri, Ankara Palas’ı ‘ortasında balo salonu bulunan iki katlı dikdörtgen planlı bir yapı’ olarak tasvir edip, ‘iki kat boyunca otel odalarının çevrelediği orta avlusuyla geleneksel Osmanlı kervansaraylarını hatırlattığını’ belirtiyor.Bu tür bir biçimsel benzetme, kervansaraylarda bütün yolculara açık, işlevsel açıdan kapsayıcı bir mekanın Ankara Palas’ta kültürel açıdan dışlayıcı bir mekana dönüşmesindeki çelişkiyi kolayca maskeleyiverir.”(s.157)

Bu tür eğlencelerin, mekana dahil olamayan yerli halk tarafından “hayal gücüyle nasıl tekrar üretildiğini”, yine Yakup Kadri’nin Ankara’sında izleriz;

...Bunları, ağırlaştırılmış birer sinema şeridi gibi seyre dalan yerliden ve köylüden mürekkep sokak kalabalığı için, hiç şüphesiz balo denilen şey burada başlıyor ve burada bitiyordu. Çünkü, bu kalabalık, otomobillerden inip, merdivenlerden çıkan bu insanların içeriye girdikten sonra vestiyere yanaşıp palto ve şapkalarını nasıl bıraktıklarını ve oradan dans salonuna nasıl girdiklerini, artık göremiyordu. Bundan ötesi, artık faraziye ve muhayyilenin işi oluyordu.

Nitekim bir köylü donu üstünde bir redingot eskisi giymiş ve bunun üstüne bir kuşak bağlamış acayip kıyafetli bir adam, yanındakine diyordu ki:

-Sen, sanki, buradan bir şey gördün mü sanıyorsun? He,he,he...Aklına şaşayım.

Öbürü, siperi arkaya çevrilmiş kasketinin üstüne bir sarık geçirilmiş başını iki yana sallayarak cevap

veriyordu:

-İçeride ne yaparlar bilirim emme, söylemem, diyor ve iki sıra bembeyaz dişlerini gösteren bir gülümsemeyle sırtıyordu. Redingotlu adam, dirseğiyle kasketlinin böğrüne vurdu:

-Deyiver be... Ne biliyon, daha deyiver...

-Deyemem...

Bunlar böyle bağdaşırken bir üçüncü söze karıştı. Bu tıknaz, babacan bir tipti:

-Ne var, bunu bilmeyecek be? İşte ben deyivereyim:İçerde tango var, dedi

-Tango mu? Ne dedin, tango mu? He,he,he...

-Tango da kim oluyor ki?

Tıknaz adam, bunu, bir türlü anlatamıyordu. Çünkü onun için tango kelimesinin ifade ettiği mana gayet müphem ve müphem olduğu kadar genişti. Bu belki bir ayinin, belki bir yemeğin, *belki de bir* çalgının adı idi. Belki de bir insanın adı olabilirdi. İşin içinden çıkamayacağını anlayınca o da sırtmaya başladı.... (Karaosmanoğlu,2004:111)

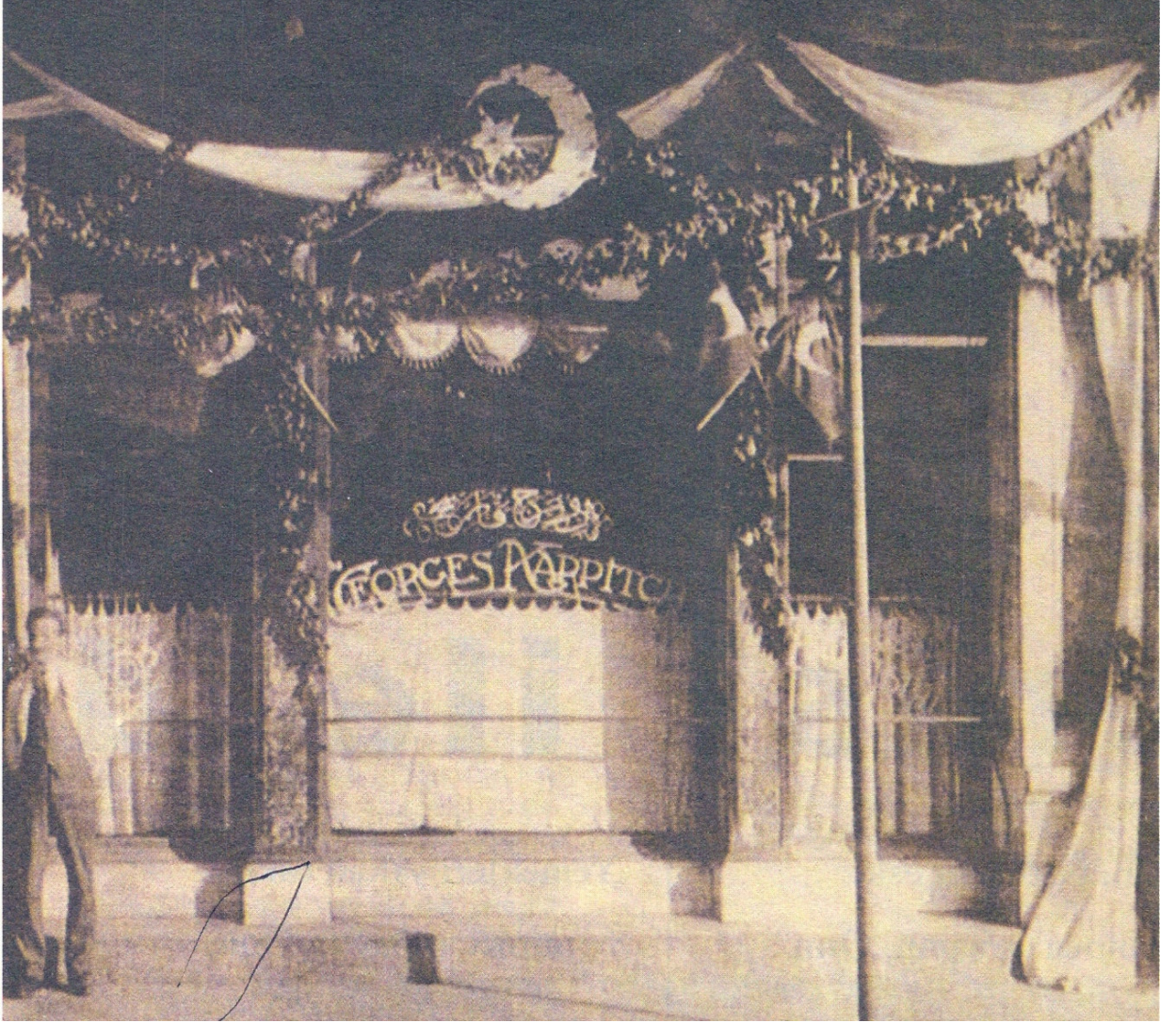
Ankara’da, yerel halkın balo ve benzeri eğlencelere bakışı, bu eğlencelere katılma ihtimali olan ancak bununla birlikte halktan kopuk bir modernleşmenin nafileliğini düşünen bir aydın tarafından betimlenmiştir.Cantek, cumhuriyet dönemini görmüş insanlarla yaptığı sözlü tarih çalışmasında; kimilerinin, Cumhuriyetin başkentte inşa etmeye çalıştığı yeni cemaate dahil olamadıkları halde, bu cemaati övücü sıfatlarla tanımladıklarını, kimilerinin ise balolara katılan kişileri züppelik ve sonradan görmelikle itham ettiklerini belirtmektedir.(Cantek,2003: 272)

4.2 Karpiç ve Diğerleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında, başkentte seçkinlerin müdavimi olduğu sembolik mekanlardan birisi de Karpiç Lokantası’dır. Karpiç ilk olarak, Rus göçmeni Juri Georges Karpovitch tarafından Taşhan’ın alt katında Şölen adıyla hizmete açılmıştır.

Mehmet Kemal’in deyimiyle, “Osmanlı mutfağından kurtulamamış, ahçı dükkanı düzeyini aşamamış kent için Avrupalı bir lokantaya gereksinim” vardır. Bunu özel kişiler yapamadığına göre, devlet yapacaktır. (Kemal,1983:62) Bununla ilgili olarak, Gazi Mustafa Kemal, Belediye Meclisi üyelerine Ankara’da “örtüleri, peçeteleri ve çatal bıçağı her serviste değişen asri bir lokanta kurulması” gereğini belirtmiş ve bu işi yapmak için kendisine

İstanbul’da lokanta işleten Rus göçmeni Juri Georges Karpovitch’in adı önerilmiştir. Gazi’nin emriyle, Polis Müdürü Dilaver Bey’in, Dahiliye Vekili Cemil Bey’in “güvenlik” yönünden itirazlarına rağmen, Karpiç Ankara’ya getirilmiş ve 1928 yılında lokanta açılmıştır. (50 Yıllık Yaşantımız,1975: 82)

Resim 4.5 Karpiç, Cengiz Kahraman arşivi (Ünsal,1999:160)

Asri bir lokantaya duyulan ihtiyacın örtük nedeni ise, Ankara’da geçici olarak konaklayan ve bekar hayatı yaşayan erkeklerin, şehirde sayıları gittikçe artmaya başlayan barlara girip çıkmaya ve çoğu yabancı kökenli kadınlarla vakit geçirmeye başlamış olmasından dolayı duyulan rahatsızlıktır. (Cantek,2003:278) Aka Gündüz, “Ankara’nın Barları”nı *Kokain* adlı romanında şu şekilde tasvir eder;

Ankara’dakinin (barların) nev’i üçtü: Yüksek tabakanın barı, memur sınıfının barı ve esnafın barı.

Yüksek tabaka her türlü artisti bulup buluşturmaya muktedir.. İstedikleri zaman istedikleri yerden, mahalleden veya memleketten istedikleri yaşta, cinsten ve çapta artist getirirler ve istedikleri salonda bar kurarlardı. Hem bu çok defa gayet ucuza mal olurdu. Rus altınları henüz piyasadan aşırılmamıştı. Bir çil Rus altınına yedi Türk kağıdı fark konmuştu. Alım verim kolay ve serbestti. Fakat bu altınların İstanbul’da piyasaya kıymeti on ile on bir lira arasında idi.

Tango, fokstrot, şimi, çarliston piştarlarını henüz İstanbul’un mahdut mıntıklarına göndermişlerdi. Onun için portatif barlarda çifte telli, bahriye, minnoş, telgrafın telleri, Ankara koşması, zeybek, sepetçioğlu, Yozgat havası, kara kuş, çarşamba, yıldız gibi danslar ve havalar moda idi.

Yüksek tabakadan arta kalan ve beğenmedikleri için kadro harici edilen artistler meteliksiz tabakanın malı olurdu, yani memurlarla küçük kazançlı gençlerin...(Oktay akt. Cantek,2003:279)

Ankara’nın barlarına, üst düzey bürokratlar ve entelektüellerin gitmesi pek uygun görülmez ve “numune” bir mekan olarak Karpiç devreye sokulur.(Nalbantoğlu,2000:299) Karpiç önceleri, başkentin ilk yıllarında mesken sıkıntısı sebebiyle ailelerini şehre getiremeyen üst düzey bürokratların zorunlu karın doyurma mekanıdır. Ancak burasının sadece lüks bir lokanta olmadığı ve Batılı anlamda bir “restaurant” geleneğini Ankara’ya taşımayı hedeflediğinin fark edilmesiyle, Karpiç’te yemek yemek bir “prestij” unsuru olacaktır. (Cantek,2003:280) Mehmet Kemal, kendi kuşağının 1950’lerden sonra ancak buraya gidebildiklerini ifade eder;

...Ondan önce ya babalarımızla, ya da varlıklı bir ahabamızla gidebilirdik. Devlet büyüklerinin ya da siyasetçilerin uğrağı olan bu yerin ancak kapısından bakabilir, içine giremezdik. Bizler 1950’lerden sonra buraya ayağımızı attığımızda, “Karpiç’e de demokrasi geldi” demişlerdi. Bizim gibi gençleri buraya layık görmezler, ayak takımı sayarlardı. Bizim uğrak yerlerimiz Posta Caddesi’ndeki küçük meyhanelerdi...(Kemal,1983:63)

Karpiç’in diğer lokantalardan farklılığını yaratan bir diğer etken ise, devletin desteklediği “yarı-resmi” bir buluşma mekanı olmasıdır. İş Bankası’ndan alınan kredi ve hükümetin her yıl yaptığı para yardımı sayesinde Karpovitch, Taşhan’dan ayrılır ve Merkez Bankası’nın yanında, Havuzlu Şehir Bahçesi’nin içinde, resmi adı *Şehir Lokantası* olan yeni mekanını açar. (Ünsal,1999,160-161)

Batılı normlar çerçevesinde, geleneksel kültürel davranış ve biçimlerin yeniden yapılandırılması misyonunun seçkinler tarafından yüklenildiği daha önce belirtilmiştir. Bu çerçevede, Batı tarzı yemek alışkanlığının yaratılmasına yönelik sembolik bir “numune” mekan olarak da Karpiç hizmete sokulmuştur. Ankara’daki sofralı alışkanlıklarını medenileştirmek yolundaki misyonun, “Fransız kültürüyle harmanlanmış Rus kültürünün

inceliklerini taşıyan” Karpovitch Usta’ya devredilmesi ise, modernleştirici misyonunu yüklenen Batı-dışı aktörlerin, Batı modernliğinin elde edilmesine ilişkin gerçekliklerindeki bir yanılsamadır. Bir başka ifade ile, Ankara Palas’ın işletmesinin Fransızlara verilmesi gibi Karpiç’in işletmesinin de Fransız kültürünü bilen bir Rus göçmene verilmesi, Batılı normların, yabancılar tarafından yerleştirilebileceğine ilişkin “örtük” bir inancı temsil eder.

Bununla birlikte, Karpovitch Usta ise devletten aldığı destek ile bu görevin hakkını verecektir; “kravatsız müşteri kabul etmez; seçkin müşterileriyle bizzat ilgilenir, onlar için özel menüler belirler; mevsim ve coğrafi koşullar gereği zor bulunan meyve ve sebzeleri -ancak hatırlı müşterilerine- ikram eder*; alaturka damak tadı ve sofrada adabında radikal dönüşümler yaratır, müzikli ve danslı yemek alışkanlığını yerleştirir” vs.(Cantek,2003:281) Ancak burada dikkat edilmesi gereken ; daha önceden varolagelen sınıf ve statü kodlarının, yaşanan modernlik süreci ile daha görünür hale gelmiş olmasıdır. Bu kodların aktif bir biçimde işlerlik kazanması ise mekansal hiyerarşinin kurulması ile sağlanacaktır. Bir başka ifade ile farklılıkların dile getirilmesi için mekan araçsallaştırılacaktır. Mehmet Kemal, Karpiç’in mekansal düzenini ve bu düzene uymakla yükümlü aktörleri şu şekilde tasvir eder;

Kapıdan girildiğinde, sağda vestiyer, solda da geniş salonlu bir bar vardı. Tuvaletlerin önünden, büyükçe bir aralığı geçtikten sonra geniş salona gidilirdi. Barda aperatif alınır, salonda yemek yenirdi. Bizim yerimiz bardı, keselerimiz uzun süre salonda yemeye elvermedi. Kapıda, vestiyerin yanında ise sürekli birkaç sivil polis nöbet tutardı. Yemeğe gelen devlet büyüklerinin koruma polisleri de vestiyerle, tuvalet arasındaki boş masalara ilişirlerdi. Burada korumacı polisler vardı ama, asıl baş koruyucusu Baba Karpiç’ti. Daha kapıdan adımımızı attığınızda, tiril tiril akpak yandan düğmeli gürcü gömleği, jilette kesilmiş gibi ütülü pantolonu, rugan pabuçları, ustura ile traş edilmiş başı ile Baba Karpiç önünüzde dikelirdi. Boyu çok uzun görünürdü. Uzun boyundan olacak hafif kamburumsu öne doğru kaykılırdı. Bu kaykılış, bazılarına saygı, bazılarına küçük görme gibi gelirdi.(Kemal,1983:63-64)

Mekansal düzeni ihlal eden aktörlerin, mekana tekrar dahil olabilme şansları bırakılmayacaktır; “her zamanki yeri bar olan birinin, salonda oturmak istemesi üzerine Karpiç’in haberdar edilmesi ve o kişiden uygun bir biçimde mekanı terk etmesinin istenmesi” gibi... (s.66)

Öte yandan ise, yüksek bürokratlar ve seçkinlerin, Karpiç gibi mekanlar aracılığı ile öğrendiği yeni yemek kültürü ile ilgili alışkanlıkların, halk tabanında yerleştirilmesi ise, Cumhuriyet’in ev hanımlarına ve genç kızlarına yönelik pratik yemek kitapları ile sağlanacaktır. Bununla

* Baba Karpiç’in müşterileriyle kurduğu ilişkiler için bkz.(Berker, 2001:128)

ilgili olarak, Hadiye Fahriye Hanım'ın, *Yeni Ev Kadınının Yemek Kitabı* veya Ekrem Muhittin'in, Türk Mutfağının yanı sıra Batı mutfaklarından yemek ve pasta tariflerini ve “modern sofraların tanzimini” içeren kitabı bu amaca uygun olarak yazılan kitaplardır. (Ünsal,1999:161) Bunların dışında, sonraki yıllarda Avusturyalı yazar Gottfried Andreas'ın , *Görgü: En Yeni ve İleri Muaşeret Usulleri* adlı kitabının Türkçe'ye çevrilmesi ise, geleneksel bir bakış açısını ele verir; “herşeyin bir yolu yöntemi olmalı...”(s.161) Bu bakış açısı ise, modern olarak nitelenen davranış ve biçimlerin, “geleneksel araçlarla” kavranmasına ilişkin bir anlayıştır. Söz konusu kitapta, lokanta ve kahvelerde uyulması gereken kurallar şu şekilde anlatılır;

Lokanta intihabında para kesemizle ilgili büyük bir rolü vardır. İşgal ettiğimiz mevkii de itibare almak gerektir. Mesela mühim bir müessesenin mümessili sıfatı ile küçük aşçı dükkanında yemek yememiz iyi bir tesir bırakmaz.

Elbisemiz gidilecek yerin derecesine göre olmalıdır. Bir lokanta intibahında tesadüfen üzerimizde bulunan elbiseyi nazara almalıdır. Mesela üzerimizde spor elbisesi bulunduğu zaman, bu kıyafetle birinci sınıf bir otelin yemek salonuna girmemiz katiyen caiz değildir.

Diğer taraftan üzerimizde frak veya smokin ile bir aşçı dükkanında arzı endam etmek pek gülünçtür.

...Bir lokantaya veya kahveye girerken bay kapıdan önce girer ve önden yürüyerek bayana yol açarak münasip bir yer arar. Çıkarken dahi bay önden gider, ancak kapıdan bayanın daha evvel geçmesine müsaade eder.

...Kapıcının veya garsonun selamına mukabele etmek birçokların zannettiği gibi kibarlık değildir. Bazı lokantalarda mal sahibinin veya müessese müdürünün dolaşıp müşterileri selamlaması adettir. Bunların selamlarını başımızı hafifçe eğmek suretile almamız şarttır.

...Bizden çok yüksek mevki sahibi bir kimsenin masasına oturmamız için müsaade istememiz katiyen muvafık değildir. Hele yanında başkaları da varsa kıracağımız pot katmerli olur. Yalnız oturan pek samimi bir dostumuzun önünden de geçmek hatadır.

...Bir lokanta veya kahvedeki gazeteler bütün müşterilerin okuması içindir; bu sebeple gazeteleri saatlerce okumak ve aynı zamanda zaten okunması mümkün olmayan birçok gazeteleri zaptetmek pek çirkin bir harekettir. Bir kimse tarafından zaptolunup okunmayan bir gazete okumak istediğimizde garsona müracaat etmek muvafık olur. Elinizde olan bir gazeteyi bir kimsenin garsondan istediğinin farkına varırsak, okumamızı bir an evvel bitirmeye çalışmalıyız.(Cumhuriyet Modaları,1999:171-172)

Bu kitapta, lokanta ve kahvelerde uyulması gereken kurallar bu şekilde anlatılmaya devam edilir. Çeviren kişinin, geleneksel adetlere göre orjinal metni ne kadar değiştirdiğini bilmemenin yanı sıra, metnin gösterdiği kuralları öğrenmek vasıtası ile modern yemek

kültürünün edinilebileceği varsayılır.

Bununla birlikte, varolan topluma özgü geleneksel yemek kültürü, dışarıdan olan ve kendisine yabancı bir değişimi üretmekte zorlanacaktır. Karpiç gibi adabı muaşeretin geçerli olduğu ve seçkinlere hitap eden mekanlar dışında, yerel adetlerin geçerli olduğu ötekiler -aşevleri, börekçiler, işkembeciler, piyazcılar vs... 1940'lı yıllara gelindiğinde bile yerel ve yabancı halk tarafından yaygın bir şekilde tüketilmektedir. 1935 tarihli Ulus Gazetesi'nde, bu durumdan duyulan rahatsızlık şu şekilde aktarılır;

...Lokantaların seyyarları olur mu diyeceksiniz... Eğer Bendderesi, Ön Cebeci, Samanpazarı ve büyük mekteplerin önünü dolaşırsanız, orada bizim seyyarlarımızı görürsünüz... İtfaiye meydanındaki amele kalabalığına, tabağı yüz paraya yemek yediren seyyarlar vardır. Bu seyyarların hemen hemen ve yalnızca üç çeşit yemekleri bulunur. Nohut, bulgur pilavı, fasulye... Tabi hepsi de sade suyla haşlanmıştır. Yağı, eti filan yoktur. Üzerine bolca tuz, biber koyup teneke bir kepçe ile yarım kilo ekmeğin arasına tıktırılan bu seyyar lokantacılar bizden fazla işler. İkinci bir tip seyyarlarda köfte yaparlar ve tanesi bir kuruşa satarlar. Bunların müşterisi daha çoktur. Bazı dairelerden memurlar hademeyi gönderip bu köftelerden beşer, altışar aldılar mı ekmeği ile beraber nihayet on kuruşa öğle yemeği yemiş olurlar.

...Seyyarların müşterisi çok az maaşlı olan memurlarla, az kazançlı esnaf ve daha çok ameledir. Bu bizi çok sarsmaz. Bizim asıl müşterimizi çekip alan işkembeciler ve piyazcılardır. Ankara'da öyle bir işkembeci vardır ki en iyi beş lokantamızdan fazla işler... Bizim yemeklerimize ek olarak işkembe çorbası ve paça gibi çok zaman yalnız kendilerinde bulunan yemekleri satmakla hususiyet kazanan işkembecilerde seyyarlar kadar ucuz yemek yemek mümkündür... İşkembecilerin müşterileri bu ucuz yemek isteyenlerden başka bir de akşamcılardır. Garson kelimelere hususi bir ton vererek de, bir işkembe çorbası, ekşisi bol olsun... diye aşağı seslendiği zaman biliniz ki müşteri akşamdan kalmıştır. (Ulus,1935:5)

Geleneksel öğeleri barındıran işkembeci ve piyazcılarının ,modern olarak tanımlanan lokantalar ile arasındaki gerilim dikkat çekicidir. Ancak işkembeci ve piyazcılarının,modern olarak tanımlananlardan daha modern bir durumu barındırdıkları tartışılabilir; işkembe ve piyazcılarının, modernliği farklı şekillerde deneyimleyen kesimler-amele, memur- tarafından tutulması gibi.Yazı şu şekilde devam eder;

Cadde üzerinde süslü camekanlarda, poğaça, börek, pasta, süd tatlıları sıralayan börekçiler, bizim yerine göre para harcamaktan sakınmayan genç müşterilerimizi kendi masalarında toplarlar.İki poğaça ve üstüne fevkaladeden bir muhallebi veya aşure ile nihayet 20 kuruşa çıkan bir öğle yemeğini gençler daima lokantaya tercih ederler. Gelip, geçeni seyretmek, eşi dostu görmek de bu 20 kuruşun parasız bir panoramasıdır.(Ulus,1935:5)

Resim 4.6 Ulus ,1935

Resim 4.7 Ulus,1935

Resim 4.8 Ulus,1935

Tekrar Karpiç'e dönersek, 1950'li yıllara kadar Karpiç Lokantası, seçkin bir yer olma niteliğini koruyacaktır. Atatürk'ün ölümünden sonra bile, İsmet İnönü, eski yıllarda olduğu gibi Karpiç'e gitmeyi sürdürecektir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara'da bulunan diplomatlar, basın mensupları ve istihbarat görevlileri için de Karpiç bulunmaz bir adres olacaktır. (Ünsal,1999:161) Ancak 1950'lerden sonra, Karpiç'in çehresi yavaş yavaş değişmeye başlayacak ve bürokratların yerlerini gazeteciler, genç şairler, ressamalar, parasız bohemler almaya başlayacaktır. Mehmet Kemal'in deyiimiyle, artık Karpiç'in barı, Posta Caddesi'ndeki küçük meyhanelere benzemiştir. Bu barın kullanıcıları, sadece sanatçılar ve gazeteciler değildir, aynı zamanda, eskiden yerleri salon olan eski milletvekilleri, gözden düşmüş müdürler, merkeze alınmış valiler, danışmanlığa atanmış müsteşarlardır. (Kemal,1983:67)

Yeni iktidarın seçkinleri ise, Yenışehir ve Kızılay'daki yeni açılan lokantaları tercih eder olmuşlardır. Bunlardan bazıları, Süreyya, Restaurant Washington, Gar Gazinosu, Merkez

Lokantası ve Bulvar Palas'tır. Süreyya*, Karpiç'in Rus kökenli eski şef garsonu Sergei Homya'nın, 1943-1963 yılları arasında işlettiği gece kulübü ve lokantadır.(Ünsal,1999:161)

Karpiç Lokantası, Karpiç'in 1953 yılında ölümünden sonra, yeğeni Tamara Mihailova tarafından 1962 yılına kadar işletilecektir. Ancak bir zamanlar, yüksek bürokratların ve seçkinlerin adab-ı muaşeret kurallarını pratik ettiği bu lokanta, "saz salonu"na dönüşecektir. Lokantanın sokağa bakan cephesindeki camekan kaldırılarak burası ayakta sandviç yenilen bir yer haline getirilmiştir.(Kemal,1983:69)

Sonuç olarak, yüksek bürokratların ve seçkinlerin adab-ı muaşeret kurallarını pratik ettiği bu lokantanın saz salonuna dönüşmesi, geleneksel öğelerin, modern olanlara nasıl eklemlendiğini ve onları dönüştürebildiğini tartışmaya açık hale getirmektedir.

4.3 Gelenekselden Moderne

Stuart Hall, "tarımsal kapitalizme uzun geçiş evresi ve daha sonra sanayi kapitalizminin oluşma ve gelişme süreci boyunca, çalışan sınıfların, emekçi ve yoksul sınıfların kültürleri üzerinde az çok süreklilik gösteren bir mücadele yaşanmış" olduğunu belirtir. (Hall,ç.v.Pekel,1997:15)Toplumsal güçler arası ilişki ve dengelerdeki değişimler, kendilerini bu tarih sürecinde ortaya koymuşlardır.Hall'a göre;

Sermaye etrafında oluşacak yeni bir toplumsal düzenin inşası, kesintiler olsa bile, az çok süreklilik arz eden bir tarzda ve kelimenin en geniş anlamında bir yeniden eğitim sürecini gerektirdiğinden halk sınıflarının kültürü sermaye için hayati bir önem kazanmıştır.... 'Kültürel değişim' deyimi, kimi kültürel biçim ve uygulamaların popüler yaşamın merkezinden dışarıya sürülüp, etkili biçimde marjinalleştirilme süreci için kullanılan kibar bir mugalatadır. Kültürel biçimler, modernleşmenin Uzun Yürüyüşünde basitçe 'işe yaramaz hale gelmek'ten çok, yerlerine başka bir şeyler geçebilsin diye etkinlikle bir kenara atılmışlardır... Yasaklama ve baskıdan ya da men etmekten daha önemli olan şu kurnaz ve kaypak iş bitirici - 'reform' dur. (kelimenin bugün taşıdığı tüm olumlu ve net çağrışımlarla birlikte) 'Halk' sık sık şu ya da bu biçimde reform konusu olur. Genellikle de elbette halkın kendi iyiliği için, 'kendi IQ menfaatleri yönünde.' (s.15)

Cumhuriyet döneminde ise, siyasal değişim ile birlikte yeni bir devletin oluşumu ve sermayenin yeniden yapılandırılması, halkın yeniden eğitim süreci ile yakından ilişkilidir. Yeni bir devlet söylemini destekleyecek kimi kültürel biçim ve pratikler, varolan kültürün

* Süreyya, 1963'te İstanbul'a 'nakl-i hane' edecek ve yine Süreyya adıyla açtığı yeni yerinde 1980'li yılların ortalarına dek heyecanla çalışacak, kendisinin ölümünden sonra ise yetiştirdiği aşçı ve garson emektarlar, bu kez patron olarak İstinye'de onun adını sürdürecekleridir.(Ünsal,1999:162)

etkili bir biçimde “marjinalleştirme” süreci üzerinden inşa edilecektir. Bu süreç, hem devlet tarafından kimi kültürel biçim ve pratiklerin teşvik edilmesi ile işlenirken, hem de Hakimiyet-i Milliye gibi gazetelerle de söylemsel olarak desteklenecektir. Ancak varolan kültürel biçim ve pratiklere karşı hem eylemsel, hem de söylemsel olarak farklı stratejiler geliştirilecektir.

“Ankara, erken yatıp, erken kalkıyor. Birbirlerine misafirliğe gitmekten başka yapabilecekleri bir şey yok” ya da “çalışma sahasında geniş imkanlara malik olan Ankara, eğlenme konusunda aynı derecede zengin değildir” şeklinde gazetelerde yazılan yazılar, Ankara’daki ilk yıllardaki tekdüze yaşam biçiminden ziyade başka bir şeyi vurgular. Ankara’nın “eğlenme konusunda zengin olmaması”, kurgulanan yeni kültürel biçim ve pratiklerin yokluğu üzerinden tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Ankara’nın eğlence hayatı, gerçekte nasıl varolduğuna ilişkin olmaktan çok, varolması gereken üzerinden sorunsallaştırılır. Varolması gereken ise, “konser, aile dansingi, tiyatro, varyete, sirk” gibi, Batı tarzı eğlence yorumlarıdır.

Burhan Asaf’a göre, gündelik hayatın, sakin telaşsız aktığı, günün erken bittiği, evlerin yegane buluşma mekanları olduğu Ankara’da, kadınlar ve erkeklerin korkusuzca bir araya gelebileceği, içkili, müzikli, danslı eğlence yerleri, sosyal kulüpler ve lokantaların yokluğu, otuzların ortalarına doğru bile kocaman bir sosyal dava olarak ortada durmaktadır. (Hakimiyet-i Milliye, akt.Cantek,2003:262) Yazar, özellikle 20-30 yaşındaki gençlerin, gece hayatından mahrum olduklarını üzüntüyle dile getirirken, “konser ,aile dansingi, tiyatro, varyete,sirk olmayınca” gençlerin ister istemez kumara dadandığını haber vermektedir.(s.262) Burhan Asaf’ın sözleri aslında oldukça çelişkili bir durumu yansıtır; yazarın bahsettiği gençler, konser, aile dansingi, tiyatro, varyete,sirk gibi Batı tarzı eğlence olanaklarıyla daha yeni tanışmaktadır ve geleneksel eğlence pratikleri hala yaygın bir biçimde sürmektedir. Ancak, yazar bu durumu, varolması gerekenin yokluğu ile ilişkilendirir; gençler, konser, aile dansingi, tiyatro, varyete gibi eğlence olanakları olmadığı için kahvehanelere gitmektedir. Bir başka ifade ile, yazar varolmayan -ya da onun tanımladığı tarzda varolmayan- bir gerçekliği düşler ve bu düşünmüş gerçekliğe ilişkin olarak durumu sorunsallaştırır.

4.4 Kahvehaneler ve Diğerleri

Cumhuriyetin Ankara’sına ilişkin çalışmalarda, Ankara’nın eğlence yaşamının oldukça kısıtlı olduğu belirtilir. Tatil olan Perşembe ve Cuma günleri, Hatip Çayı, İncesu Deresi kenarında özellikle Kayaş ve Mamak’ta yapılan piknikler eski Ankaralıların yaşamında, sıcak yaz günlerinin başlıca eğlence şeklidir. (Aslanoğlu,2001:327) Bunların dışında, kahvehaneler ise, vazgeçilmez yerel, eril, kapalı eğlence mekanlarıdır. Kahvehaneler, kullanıcıların

niteliklerine, tercihlerine ve kullanıldıkları zamana göre çeşitlenmişlerdir.

Taşhan'dan, Anafartalar'a doğru sıralanan kahvehaneler hakkındaki detaylı bilgileri, Elli Yıllık Yaşantımız'dan ediniz;

...Şimdiki Sümerbank'ın bulunduğu yerdeki Taşhan'dan Anafartalar'a doğru sıra sıra kahveler ve salaş dükkanlar vardı. Bu kahvelerin ilki Zeybekler Kahvesiydi. Yozgat ve Beypazarı İsyanlarını bastırmaya gelen sonradan hıyanete sapıp düşman tarafına geçen Çerkez Ethem'le, İzmir suikasti tertipçilerinden Sarı Efe Edip de Ankara'da iken bu kahveye devam ederlerdi...

Sonradan bu kahve Yeni Sinema'nın giriş yeri olarak kullanıldı.

Bunun yanındaki kahvede ise Giresunlu laz muhafızlar otururlardı. Atatürk'ün Muhafız Komutanı Giresunlu Topal Osman'ın adamlarıydı bunlar.. Siyah laz elbisesi giyerler, kemençelerini çalarak Karadeniz oyunları oynarlardı. Onlar gibi giyinen, başına da onlar gibi renkli puşu saran Kara Fatma da bu kahveye devam eder, erkeklerden farksız, ayak ayak üstüne atıp oyunları seyrederdi.(50 Yıllık Yaşantımız,1975:52)

Mehmet Kemal ise, Kale'de Pazar yerine yakın yerlerde *semai kahvelerinin* bulunduğunu ve saz, bağlama çalanlar ile kahve söyleşisine alışkın kimselerin bu kahvelerde toplandıklarını belirtmiştir.(Kemal,1983:79)

Cumhuriyetin ilk yıllarında, kente gelen “dışarıklılar” için ise, oturup konuşulacak, çay, kahve içilebilecek, oyun oynanabilecek tek yer, Kuyulu Kahve'dir. Eski kentin varolan toplumsal örüntüsünü yansıtan* -zeybekler kahvesi, seymenler kahvesi, vs.- kahvehaneler içinde, kentin yeni sakinleri tarafından sadece bu kahvenin adının belirtilmesi ilginçtir. Kentin yeni sakinlerinin tercihlerinden öte, geleneksel davranış kalıplarının hakim olduğu bu mekanlardan sadece birisine veya birkaçına dahil olabildiklerini de düşünebilir.

Ancak çok geçmeden, kentin yeni sakinlerinin de varolabilecekleri yeni mekanlar açılmaya başlayacaktır. Bunlardan ilki, Hafız Bey adında bir Ankara'lı tarafından açılan İstanbul Pastahanesi'dir. İstanbul Pastahanesi, yeni kent sakinlerine, kahvehanelerden daha “uygun” bir ortam sunacak ve bu kesim tarafından kolayca tutulacaktır. İstanbul Pastahanesi'nin devamlı ve “gedikli” müşterileri arasında, Hıfzı Nalbandoğlu, Profesör Feridun Nafiz Uzluk,

* Buna ilişkin bir yorum 1935 tarihli Ulus Gazetesinde yer alır; ‘...asıl bizim kahvelerin hususiyetini buralarda görebilirsiniz. Bu tip kahvelerin içinde mesela Trabzonlular kahvesi, Erzurumlular kahvesi, Edirneliler kahvesi vardır. Bütün hemşehriler burada toplanır. Burada bulunan bir yabancı kendisini, Erzurum'da, Trabzon'da, Edirne'de sanacak kadar mahalli hususiyetler ile karşı karşıyadır.Esnaf kahvelerine gelince, bunlarda da mesleki ayrımlar vardır. Duvarcılar bir kahvede, marangozlar bir kahvede, demirciler bir kahvededir. Buralarda alışverişler, pazarlıklar olur.İş arayanlar, işçi arayanlar ekseriyetle bu kahvelerin gedikli müşterisidirler.

Sadri Etem, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Yahya Kemal Beyatlı , ressam Saip, Nahit Sırrı gibi birçok önemli çehre vardır.(Elli Yıllık Yaşantımız,1975:52) Yeni kent sakinlerini ağırlayacak bir başka mekanlar dizisi ise, 1926 yılında onarımına başlanan Çankırı Caddesi üzerinde tanımlanacaktır. Sonraları, Ankara-İstanbul karayoluna bağlanacak olan bu cadde, Ankara'nın başlıca eğlence merkezi haline gelecek ve eski Ankaralıların açtıkları barlar burada toplanacaktır.(s.52) Çankırı Caddesi üzerinde faaliyete geçen ilk bar Elhamra Bar'dır. Bu bar, İstanbul'dan ve Avrupa'dan getirilen konsomatrisleriyle, ünlü Fresko Bar'la rekabet içindedir.(s.84)

Kentin yeni sakinleri için barların, pastahanelerin, ilk olarak eski Ankara'lılar tarafından açılıyor olması, eski Ankaralıların, yeni gelişmekte olana çabuk uyum sağlamasından öte başka bir duruma işaret eder. Bu durum, daha önce belirtildiği üzere, onların geçmişleriyle yakından ilintili gibi gözükmekle birlikte, kentin değişen çehresiyle birlikte, kenti kullanma biçimlerinin ve kente ilişkin kavrayışlarının da değişmesiyle ilişkilidir.

Ancak, cumhuriyetin önceden tariflenmiş davranış ve ilişki kalıpları çerçevesinde, bu barlar seçkinlerin kullanımına uygun bulunmayacaktır. Bu nedenle, devletin desteği ile Ankara Palas ve Karpiç gibi Batı tarzı eğlence olanaklarının yaratıldığı yeni mekanlar hizmete sunulacaktır. Bir başka ifadeyle, varolan ve süregelen kültürel biçimler ve bunların yeraldığı mekanlar, bir anlamda “işe yaramaz” hale gelmekten çok, “yerlerine başka şeyler geçebilsin” diye etkinliklerle kenara atılacaktır.

1935 tarihli Ulus Gazetesi'nde Kahvehanelere ilişkin yazıda şunlar yazmaktadır;

...Ankara'da kahveler en fazla Anafartalar Caddesi üzerinde sıralanmıştır. İcarların yüksek olmasına rağmen, en büyük, en geniş dükkanların kahve olarak kullanılması, Ankara'da kahvelerin bir ekmekçi, bir bakkal dükkanı kadar gerekli bir yer olduğunu anlatır...

...Kahve fiyatlarının böyle düşürülmüş olmasına rağmen, cadde üzeri dükkan icarları gene eski yüksekliğini muhafaza ediyor. Yalnız fiyatların ucuz olması müşterileri çoğaltmıştır. Bilhassa bu soğuk mevsim oduncular ve kömürcüler gibi kahvecilerin de yüzünü güldüren aylardır. Soğuk odalarda, sobasız otellerde yatan bekarların aradıkları sıcak yer yalnız kahve oluyor. Bazı kahveler o kadar çok doluyor ki sigara dumanı ve ocaktan yayılan sıcaklık kahveyi kafi derecede ısıtıyor ve soba yakmağa lüzum görülmüyormuş...(Ulus,1935:9)

Bu sözlerden anladığımız kadarıyla, kahvehaneler, tüm çehresiyle değişen Ankara'da hala yaygın derecede tüketilen kamusal mekanlardır. Bu anlamda, kahvehanelerin söz konusu değişimin büründüğü mekansal biçimlere karşı, halkın direnme mevkilerinden birini yansıtır

yansıtmadığı irdelenebilir. Kahvehanelere ilişkin yazı şu şekilde devam eder;

...Kahveler için söylenen birçok şeyler vardır. Ankara kahvelerinin bugünkü vaziyeti, kahvecilerin dilekleri, kahvelerin faydalı birer toplantı yeri haline getirilmesi için ne düşündüğünü öğrenmek üzere: Fransa ve Avusturya’da kahveleri ve toplantı yerlerini tetkik ederek Ankara’da bunlara benzer bir kahve yapmak için uğraşan gene bir yurddaşı gördük. Şölen ve santralin sahibi olan Bay Nuri diyor ki:

-Avrupa’da kahvecilik bugün başlı başına bir meslek olmuştur. Kahveci müşterisini memnun etmek için onun zevkine, duygusuna, yaşayışına uygun ve ona eğlenceli, istifadeli, neşeli vakit geçirecek şekilde kurulanmak mecburiyetindedir. Müşterinin titiz olması, temiz bir masa, beyaz bir örtü, iyi yıkanmış, temiz kablara içinde içecek, karşısında temiz giyinmiş bir garson görmek istemesi verdiği paranın karşılığı olarak hakkıdır

...Kahveler bizde kötülüğün sembolü gibidir. Kumar kahvede oynanır, kavga kahvede olur.. Her şeyden evvel bu yanlış telakkiyi silmek lazımdır... Birkaç kahve bunu yapmış veya yapıyor diye bütün kahveleri kumar yatağı halinde göstermek ne dereceye kadar doğrudur?

...Bir bakımdan kahveler için bizdeki bu düşünüş yanlış ve yerinde olmıyan bir görüş de değildir. Çünkü hayata göre hazırlanan ve bugünün devrimci havasına intibak edemiyen kahvelerimizde esaslı ve günün isteğine uygun yenilikler yapıncaya kadar bu telakki devam edecektir. Bu yeniliği de ancak bizde her sosyal inkılapta olduğu gibi devletin ele alması ve hergün yurddaşların hayatından saatler alan bu kahvelerin birer (halk mektebi) haline getirilmesi lazımdır. (Ulus,1935:9)

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, “her sosyal inkılapta” olduğu gibi, kahvehanelerin düzenlenmesi işi de devletin ele alması gereken konulardan biridir. Böylelikle, cumhuriyetin tanımladığı çerçevede halk eğitilecek ve “yurttaşların hayatından saatler çalan” kahvehaneler birer “halk mektebi” haline getirilecektir. Bu ise Batılı biçimlerin referans alınması ile sağlanacaktır;

...İleri memleketlerde kahveler bu üstün kerteğe çoktan erişmişleridir. Orada kahve denince hatıra gelen; istirahat zamanlarında eğlenceli olduğu kadar istifadeli saatler geçirilen; devletin genel siyasasının tezahürlerini, yeni kanunları, dünya hareketlerini ve cereyanlarını anlatan ve öğreten, müsbet bilgiler veren, kültür seviyesini yükselten, hulasa iç ve dış hadiseleri büyük bir özenle takip ederek, müşterilerinin dinlemek, duymak, işitmek ihtiyaçlarını karşılayan müesseselerdir. Büyük kahvelerde hususi okuma salonları, oyun salonları, müzik salonları, konferans salonları, toplantı salonları vardır. Ve bu büyük kahve diye ayırdığım kahveler insan sayısı yirmi bini geçmeyen kasabacıklarda bile bulunuyor... (Ulus,1935:9)

Yazının bundan sonraki bölümünde ise yazar, kahvehanelerin reel bir modern kamusal mekan olarak nasıl işlevselleştiklerine dair ipuçlarını verir;

...Bence bizim kahvelerimizi üç sınıfta toplamak mümkündür. Birincisi, memurların, münevverlerin geldikleri ve fiatları yüksek olan kahvelerdir. Buralarda bezik, satranç, briç gibi oyunlar oynanır. Ankara ve

İstanbul matbuatını burada bulabilirsiniz. Ankara’da yalnız bir yerde de Fransızca ve Almanca mecmualar vardır. Binlerce entellektüeli olan Ankara’da yalnız tek bir gazinoda ecnebi mecmualarını bulabilirsiniz. Ve bu gazino sırf bu mecmuaları bulundurmak sayesinde muayyen bir sınıf müşteri tutmuştur. Bundan da anlıyoruz ki kahvelerimizde yapılacak her yenilik muhakkak ki yeni bir sınıf müşteri tutar. (Ulus,1935:9)

Cumhuriyetin ilk yıllarında, kahvehanelerin, Ankara Palas ya da Karpiç gibi yerlere göre toplumdan her kesimin girebilmesi ölçüsünde daha demokratik mekanlar olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, milletvekilleri, sanatçı, şair ve yazarların toplandığı*, Ankara ve İstanbul yanı sıra yabancı basının girebildiği, memleket meselelerinin tartışıldığı ve daha da önemlisi zihinsel faaliyetlerin yaratımı** sayesinde kahvehaneler, modern kamusallaşma mekanları olarak işlev göreceklidir. Bununla birlikte, yazar bu potansiyelin farkındadır ancak yine de devletin -denetiminde-öngördüğü ekseninde bir modernleşme kurgular ve tüm tedbirleri alır;

...Matbuat devletin murakabesi altındadır. Radyo neşriyeti son şekle inkılab ve ulusun aydınlanmasına yarıyacak bir hale gelmiştir. Bütün telkin ve neşir vasıtaları devletle el ele vermiştir. Bu arada bilhassa sosyal hayatın gelişmediği, başka eğlence ve zevk yerleri olmayan köşelerde yurddaşların biricik toplantı yerleri olan kahveleri de aynı müsbet yola yöneltmek bir zaruret olmuştur. Köylerde hemen hemen yüzde yüzü kasabalarda, yüzde seksen ufak şehirlerde en aşağı yüzde yetmiş her akşam ve bozulmaz bir itiyad halinde kendine çeken kahvelerin birer halk mektebi, birer ulusal terbiye kurumu haline gelmesi bence onun devletleşmesi demektir. Bunun için nasıl bir matbuat kanunu, bir cemiyetler kanunu varsa kahvelerde bulundukları muhitin seviyesine göre kanunla tespit edilmiş mükellefiyetlere bağlı tutulmalıdır. Mesela kahvelerde kumar sayılacak oyunlar oynanmamalı, her kahve gazete ve faydalı mecmua bulundurmaya mecbur edilmeli, sermayesi temiz, sıhhi bir kahve açmağa müsaide olmıyan, en az orta tahsilini bitirmemiş olanlara kahve açmak hakkı verilmemelidir. Evvela kahvenin halkın muhayyalesinde ifade ettiği menfi manayı silebilmek için kahvenin ismini değiştirilmeli, ona yeni şekline uygun bir ad bulmalı, seçimlerde, ulusal bayramlarda devletin yapılmasını istediği işler hakkında halkı aydınlatmak için ondan istifade edilmeli ve hulasa olarak kahveler halkevlerinin birer köy veya kahve kolu, fırkanın direktifi altında, halkı hem aydınlatan, hem eğlendiren birer kurum olmalıdır.(Ulus,1935:9)

Bu metnin çözümlenmesindeki amaç, devletin tanımladığı modernleşme çizgisi dışında olası potansiyelleri barındıran mekanların nasıl değerlendirildiğinin ortaya çıkarılmasına ilişkindir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, “yeni bir devletin oluşumu ve sermayenin yeniden

* Burjuva Toplumsallığının doğum yeri olarak bkz. Heise,2001:140-142

** Cumhuriyetin ilk yıllarında, kahvehanelerde geçirilen uzun geceler sonunda pek çok şiir yazılacaktır. Bunlardan bir tanesi, yine böyle bir gecenin sonunda Cahit Sıtkı Tarancı tarafından yazılan Paydos adlı şiirdir; ‘Meyhaneler, sabahçı kahveleri/Cümle eş dost, şair, ressam, serseri/Artık cümbüşte yoksam geceleri/Sanmayın tarafımdan ihanet var’

yapılandırılmasına ilişkin olarak halkın yeniden eğitim süreci” bir gereklilik olarak kavranmıştır. Bu bakış açısıyla, devlet söylemini destekleyecek kimi kültürel biçim ve pratikler, varolan kültürün yadsınması üzerinden inşa edilecektir. Varolan kültürün yadsınması ise, bu kültüre içkin kültürel biçimlerin yeniden kurgulanması, yeniden tanımlanması ile meşruluk kazanmıştır. Bunun mekandaki izdüşümü ise, geriye dönük ve çağdışı olarak nitelenen biçim ve pratiklerin yer aldığı kahvehaneler, bağevleri vs. yerine Ankara Palas, Karpiç gibi mekanların konumlandırılmasıdır. Ancak, söz konusu değişimin büründüğü mekansal biçimlere karşı, geriye dönük ve çağdışı olarak nitelenen bazı geleneksel öğeler halen devamlılık göstermektedir. Bu bağlamda kahvehanelerin, varolan modernleşme çizgisine direnen bir istemi yansıtmaları nedeniyle reel modernleşme açısından önemli olabilecekleri söylenebilir.

Bununla birlikte, modernleşmeci ideoloji, geleneksel öğeleri barındıran bu mekanları engelleyemediği ölçüde, bu mekanlara kendi çizgisinde yeni bir çehre kazandırmaya çalışacaktır. Bu anlayış, Yenişehir’de, Anafartalar’dakinden çok farklı yeni kafelerin, pastahanelerin ortaya çıkması ile somutlaşacak ve söylemsel olarak da *Ulus* gazetesinde zeminini hazırlayacaktır.

...Atatürk Bulvarı’nda bir pastahanenin dükkanının önüne iskemleler atarak, yaz gününde halkı kapalı havadan kurtarmak düşüncesi o kadar rağbetle karşılaştı ki, şimdi yedi- sekiz apartmanı ihtiva eden bütün bir kısmın önü masa ve iskemle kalabalığı ile dolmuştur. Bununla beraber, akşama doğru burada yer bulabileceğinize daima güvenemezsiniz. Selamlık kahveler boşalır ve rağbetten düşerken kadınlı erkekli medeni bir kalabalığın içinde yer aldığı bu neviden müesseselerin çoğalması, hükümet merkezimizin dış manzarası bakımından olduğu kadar içtimai seviyesi itibari ile memnuniyet verici bir inkişaftır. (Nabi,1938:2)

Yine *Ulus Gazetesi*’nde çıkan başka bir yazı yine aynı çizgiyi korumaya yöneliktir;

Akşam üstleri Yenişehir’de asfaltın kenarında açılan ve her sene adedleri fazlaşan kahveler her akşam dolup boşalmaktadır. Buralarda hemen hemen yer bulmak bazen müşkil bile oluyor. Akşama kadar işinin başında didinen, çalışan Ankaralının sular kararırken burada bir soğuk limonata içmek veya dondurma yemek hakkı değil midir? (Nabi,1938:2)

Tansı Şenyapılı’nın belirttiği gibi, kente başkent işlevlerinin bir dış veri olarak gelmesi ile üç yeni sektörde istihdam alanı açılmıştır. Bunlardan birincisi inşaat, diğerleri ise ticaret ve hizmetlerdir. (Şenyapılı,2004:73) Kentte açılan yollar ve binalara giden yatırımlarla birlikte inşaat sektörü, kente yakın çevreden becerisiz, tarımsal işgücü çekmiştir. 1920’lerin sonlarına değin, gerek inşaatların eski çevrede sürmesi, gerekse genişleyen ticaret olanaklarının burada

yer alması nedeniyle söz konusu işgücü, eski kent merkezinde yoğunlaşacaktır. Bu, mekansal ifadesini ise, kahvelerde kurulan açık işçi pazarlarında ve kent merkezine yakın yerlerde kurulan barakalaşma ile bulacaktır.(s.74-75)

1930-1940 yılları arasında ise, dünya ekonomisinin 1929 krizi ile başlayan konjonktürü ve bu konjonktüre uyum sağlayabilmek için ülke içinde benimsenen örgütlenme biçimi, kentin mekansal yapısını da değiştirecektir.(s.79) Bu yıllarda kent mekanında yaygınlaşan barakalaşma, 40'lı yıllardan sonra gecekondulaşma olarak kentin çeperlerinde yer almaya başlayacak ve kent, 'kimse' nin hesaplamadığı bir şekilde büyüyecektir. Bununla birlikte, bu yeni kenar mahallelerde yoğunlaşan nüfus, gelenekçi özelliklerini koruyarak, seçkin Ankara'nın dışında çok farklı bir dünya kuracaktır. Kenar mahallerde yoğunlaşan kesimlerle ilişkili olarak, "geleneğin çözüldüğünü" ve dolayısıyla bu kesimlerin geleneksel olmaktan öte "gelenekçi" - modern ile tanışmış- oldukları söylenmelidir.

Özellikle bu kenar mahallelerin en önemlisi Hacettepe'dir. Kimilerine göre Hacettepe, "birkaç demkeşin lakayıt yalanından, rüyasından öte yüreklerle düşürdüğü ateşle nam salmış, korku salmış, gafticisi, dumancısı, halkacısı, kalaycısı, has gacısı, lüpçüsü, zonguru ve cilalı güzelleri ile envayi çeşit helalinden insanların eviydi. Ve hatta kimlerine göre Hacettepe, ismi yılankavi sokakların, fi tarihinden kadidi kalmış evlerin, yeşili cücük kadar bahçelerin, kol kırıp bıyık kesmenin, husye burup faça bozmanın zifiri mekanlarının, uslanmaz durulmaz yaramaz çocuklarının, biryantınli filintaların, sıvırya Eyüp Sabri kokan nazeninlerin, Esenpark'ta kulak kesip köfte rakkaseleri düşlerken şarap deviren haytaların, tekkede sarıkızı kırıp mest olan fişekçilerin, velvele etmeden işgören sermayelerin, kene kadar yapışkan, kedi kadar çevik, tuttuğunu koparan azılı delikanlıların özetiydi." (Cantek,1996:123)

Bununla ilişkili olarak, bu mahallelerin, tanımlanan çehreler ile gelenekselden öte "modern" farklılıklar ile betimlenebilir hale gelmesi, Ankara Palas'tan giderek daha modern ve reel olduklarını tartışmaya açık hale getirmektedir; çünkü buralarda kente farklı şekillerde eklemlenen ve melez pratikler sergileyen bireyler ortaya çıkmaktadır.

Hacettepe ve benzeri kenar mahalleler, kendindeki tüm bu yaşantıya içkin olarak da kendi mekanlarını üretecektir. Artık Yenışehir'deki "nezih" eğlence mekanlarına, seçkin kafelere karşılık, buralarda "sazlı-sözlü", "komple-faça" uğrak yerleri, kendi kanunlarını yürüten kabadayılarla anılan kahvehaneler vardır.(s.122) Kenar mahallede yaşayanların, Yenışehir'deki nezih mekanlarda görünmeleri ise, Yenışehirlileri oldukça rahatsız edecektir;

Ankara'nın çok modern ve medeni manzarası içinde gönle eza veren bir nokta var: Akşam saatlerinde

kafile halinde Bulvarda rastlanan işçi ve köylülerin kıyafetlerinin perişanlığı... En kötü ihtimal, bu kılıklara bakarak bir yabancı bütün Türk köylüsünü bu derece yoksul ve zavallı sanabilir. (Ağaoğlu,akt. Cantek,1996:123)

Zamanla büyüyen kenar mahallelerin etkisiyle, nezih mekanlar da yıpranmaya, eğlence üsluplarını, servislerini değiştirmeye başlayacaklardır. Artık bu mekanlar, modern'in idealize edilmiş biçiminin varolduğu yanılmasının çözüldüğü mekanlardır. Bununla birlikte, artık ne Hacettepe vardır, ne de kabadaylarıyla ünlü kahvehaneler. Varolan durum ise, şehrin inşasında başat olan seçkinciliğin, yenilgisinden çok önceden kestirilemeyen olasılıkları yaratabilme becerisindedir.

4.5 Bağevleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Ankara'nın çevresi bağlarla doludur; güneyde, Çankaya, Dikmen, Ayrancı; kuzeyde, Keçiören, Ayvalık, Etlik; doğuda, Seyranbağları, Tuzluçayır, Mamak, Kayaş. Eski bir Ankaralı olan Şeref Erdoğan, yeli halkın bağa göçme geleneklerini şu şekilde anlatır;

...Yaz aylarında her ev mutlaka ya bağa ya da bahçeye göçerlerdi Kışın da tekrar şehre dönülürdü. Bahar yeli eser esmez yani nisan ayı en geç mayıs ayında bağa göçülür, ekim ayı sonlarında inilirdi....

Bağlara gidiş dönüş eşeklerle, hali vakti yerinde olanlar için üzeri tenteli tek atlı arabalarla veya atlarla olurdu. Sabah çok erken saatlerde kalkılır, kurumuş çubuklardan yakılan alevlerle kahveler içilir, eşeğin tımarı yapılır, palanı vurulur, üzerine heybesi konur; keza akşam dönüşünde bağcılar ekseriya bir araya gelerek eşekler üzerinde konuşarak, muhabbet ederek, arkalarında bir toz bulutu bırakarak evlerine dönerlerdi.

Akşam yemeğinden sonra alevler yakılır, kahveler içilir, bu sessiz gecede pırıl pırıl yanan gökyüzü, tertemiz bir hava, dalların yapraklarını hafif hafif sallayan serin ve tatlı bir rüzgar; gecenin sessizliğini delen bekçinin acı düdüğü; köpek havlamaları ve nihayet sessizliğe dalga dalga yayılan cırcır ve zerdali böceklerinin ahenkli musikisine dalarak erkenden uykuya varılırdı.(Erdoğan,2001:186)

Ortaylı, bağ evlerine ilişkin olarak semt seçiminde, belirleyici etkenlerin, ne akrabalık, ne dini grup aidiyeti, ne de sosyal tabakalaşmanın etken olduğunu belirtir. (Ortaylı,63) Bağ semtlerinde, herkesin komşu olabildiği, kuzey rüzgarına tahammül edebildiği takdirde Dikmen, yumuşak bir hava istendiği takdirde Etlik ve Keçiören'in seçildiği görülmektedir.(s.64)

Mehmed Kemal ise bağ evlerinde, çeşit çeşit meyveler, asmalar , dut ağaçlarının arasındaki serin sulu kuyular çevresinde yapılan sazlı sohbetlerden bahseder. (Kemal, 1983:46) Eski

Ankaralıları tarafından, bağ evlerinde yapılan bu sazlı sohbetler, muhabbet sofraları olarak adlandırılır. Muhabbet sofralarında var olma biçimi, katılımcıların, eğlence işleyişini belirleyen sohbet konularının ve yeme- içme adabının geleneksel olarak tanımlanmasıyla belirlenir.

Bu eğlencelerde, katılımcıların niteliğini eğlenceye verilen ad belirler; “muhabbet”; daha çok yaşlı ve olgun kimselerin topluluğuna verilen addır. (Ankara Kültür ve Turizm Envanteri,1987:37) Bu toplantılarda yenilir, içilir, saz çalınır. Mehmed Kemal’in ifadesiyle, “geleneksel olarak bağlama (saz) ustalığı efelikle birlikte sürdürülür... gelenekte bağlama çalmasını bilmeyen efe yok gibidir.” (Kemal, 1983:45)

Ankara Kültür ve Turizm Envanteri’nde, saz çalan ve dinleyen kişilerin mekanda konumlanışları şu şekilde anlatılır;

....en iyi saz çalan yaşlı kimse, yükseğe ve ortaya oturur, ses kesilir ve en ufak gürültü çıkmaz. Evvela, ‘ağa’ teller üzerinde bir gezinti yapar, yalnız başına bir divan söyler... Bu toplantı da, içki ve saz bulunmasına rağmen, sık sık savak verilir. (Savak sazın dinlenme halidir.) Bu arada sohbet edilir. Muhabbet en yaşlı olan konuşur, diğerleri dinler. Saz başlayınca konuşulmaz, sesi müsait olanlar saza eşlik ederler. (Ankara Kültür ve Turizm Envanteri,1987:37)

Mehmed Kemal’in eski Ankara üzerine söylediği kişilerden biri olan Arif Balaban, yazın dağlara çıkıp, muhabbet sofraları kurduklarını ve bu sofralarda Genç Osman’ın saz çaldığını belirtir. (Balaban, akt.Kemal,1983:44) Balaban, muhabbet sofralarının tek içkisi olan rakının nasıl içildiğine dair detaylı bilgiler verir; Rakı, helva, pekmez, hamur tatlı çeşitleri ve biraz peynir ile uzun sürede içilir.

Cumhuriyetin kurulması ve Ankara’nın başkent olmasıyla birlikte, özellikle, Çankaya’daki bağ evlerinin kaderi değişmeye başlar. Bugün Ankara Garı’nda, müze olarak muhafaza edilen eski iki katlı İstasyon binasının üst katında kalan Mustafa Kemal’e, “bazı Ankaralıları” birleşerek, Çankaya’daki bir bağ evini hediye etmişlerdir. Bundan sonraki süreçte, özellikle,1923- 1933 yıllarında, Gazi Mustafa Kemal’in oturduğu ve çalıştığı tepenin adı, halk arasında adeta “Olemp Dağı” gibi efsanevi bir anlam kazanır. Hatta öyle ki, günlük yaşantının bir parçası haline gelir; “Çankaya’da dün akşam..”, “Çankaya’dan gelen haber...”, “Çankaya’da verilen karar...”(50 Yıllık yaşantımız,1975:71)

50 Yıllık Yaşantımız’da, Çankaya Köşkü’nün, iç mekan düzenlemesi şu şekilde tarif edilir;

...Şimdi müze olan İlk Çankaya Köşkünün camekanlı giriş kısmı koyu kahverengi, tahta oymalı ayna ve koltuklarla döşenmişti. Girişten sonra bir hol vardı. Buradaki bilardo masasında, Atatürk her akşam bilardo

oynardı. Masanın etrafında koltuk ve kanepeler, merdivenin çıkışında ise piyano bulunurdu. Holün sol tarafında ise ilave çıkıntıda iki bölmeli bir oda vardır. Yabancı elçileri ve misafirleri Atatürk burada kabul ederdi...(s.72)

Atatürk'ün Çankaya Köşkü'ne yerleşmesinden sonra, yüksek kadrolar Atatürk'ün çevresinde toplanmaya başlayacaktır. Yenişehir kurulana kadar olan süreçte, bu seçkin grup, bağevlerinde çevreden oldukça yalıtılmış bir biçimde yaşarlar. Asriliğin izlenebileceği bu evlerde, yüksek tabaka bürokrat hanımlarının zamanı eyleyiş biçimi, Batı'dakine benzer biçimde düzenlenecektir; “yeni elbiseler için eve terzi gelmediği günler saat 11’e kadar sabah uykusu, öğlen yemeğine gelecek evin efendisi için yiyecek ve sofranın hazırlanmasına nezaret etmek, saat 14-16 arası güzellik uykusu, saat 17’de çaya konuk gitme, ya da konuk gelen hanımları ağırlama, 18.30’da artık yaygın bir kurumlaşmaya tabi olmuş olan kokteyllere beyle birlikte gidiş, bazı akşamlar, suareye ya da Anadolu Kulübü ya da benzer bir seçkin ortam da yer alma. Tatillerde, zaman içinde Adalar, Boğaz, İç Erenköy olarak önem kazanan sayfiye-ama mutlaka İstanbul’a- ailece ve hizmetçilerle- gidiş....”(Nalbantoğlu,2001:289)

1930’lardan sonra ise, geleneksel ‘bağa göçme’ pratiğinin, işlevselliğini yitirmesi, kendini üretememesi veya biçim değiştirmesi ile bağ evlerinin süreç içinde izleri silinmiştir. Buna karşın bağ evleri ile bütünleşen geleneksel pratiklerin, bağ evleri yerine gecekondularda yaşayan kesim tarafından, biçimi değiştirilerek yeniden üretilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminde, Ankara kentinde eğlence kültürünün, içeriği, değişmesi konusunda bir çerçeve çizilmeye; bu kültüre içkin geleneksel öğelerin, Türkiye'nin “modernleşme” sürecine nasıl yanıt verdiği eğlence mekanları üzerinden okunarak incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın, “Modernleşme Kuramının Eleştirisi” bölümünde, anlatılmaya çalışıldığı gibi, Batı-dışı coğrafyaların yaşamakta oldukları “modernlik”, Modernleşme Kuramı'nın öngördüğü “modernleşme” çizgisinden farklı bir seyir izleyebilmekte ve farklı oluşumlar yaratabilmektedir. Ortaya çıkan bu yeni oluşumları ise, “iki arada bir derede” gibi nitelendirmek veya bir anlamda “anomalı” olarak tanımlamak, mevcut olana içkin fakat ideal olarak tanımlanana uygun olmayanların baştan kayıt dışı bırakılması anlamına gelmektedir.(Onbaşı,2003:85) Dolayısıyla, Batı-dışı coğrafyaların yaşamakta oldukları modernlik deneyimlerini, Abu-Lughod'ın vurguladığı gibi, “tercüme”, “melezleşme” hatta “yer değiştirme” metaforları ile tanımlamayı tercih ediyoruz.

Bu kabul ile, Cumhuriyet dönemini incelediğimizde, hakim söylemi meşrulaştıran tüm modernleşme pratiklerinin, içinde gerçekleştikleri yapının tüm çelişki ve çatışma potansiyellerini gidermek üzere biçimlendirildiği söylenebilir. İronik bir şekilde, bu yanılla hakim söylem, hem modern, hem de gelenekselci olarak tanımlanabilir. Modern olarak tanımlanabilir, çünkü hakim söylemi meşrulaştıran tüm modernleşme pratikleri ile olası çatışma ve çelişki potansiyellerini yaratabilmektedir. Gelenekselci olarak tanımlanabilir, çünkü toplum ile iktidar arasında kurduğu ilişkide, geleneksel öğeler sürekliliklerini korurlar. Dolayısıyla, hakim söylemin kendisi, kendi içinde barındırdığı tüm geleneksel ve modern öğeler ile kendi özgül modernliğini taşıyabilmektedir.

Pharta Chattarjee, Doğu ve Batı milliyetçilikleri arasında yaptığı ayırmada, Doğu milliyetçiliğini, kendi durumlarını Batı tarafından oluşturulmuş standartlara göre ölçmek zorunda kalan ve geri kalmışlığının kaynağını da kendi kültürel özelliklerinde bulan toplumlardaki milliyetçilik olarak tanımlar.(Chatterjee,akt.Onbaşı,2003:89) Bu açıdan bakıldığında, Cumhuriyet'in kurucu seçkinlerinin de, Batılı normlar çerçevesinde kendi kültürel özelliklerini yeniden yapılandırmaya çalıştıkları görülür. Bununla ilişkili olarak, bu yapılandırma çerçevesinde de “geleneksel” ve “modern” kavramları kendi tanımlarını bulmuşlardır.

Tanımlandığı biçimiyle “modern” nosyonunun, hayata geçirildiği kültürel alanlardan birisi de

eğlence biçimleridir. Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte, devlet desteği ile faaliyete geçirilen “modern” mekanlarda, seçkin grubun “modern” davranış biçimlerini içselleştirebilecekleri ve bu davranış biçimlerini -varolan geleneksel kültüre- taşıyabilecekleri düşünülmüştür. Bu amaca yönelik olarak da, Batılı biçimlerine göre yorumlanan müzik, moda, giyim pratikleri modern imgeler olarak sunulmuştur.

Belirtilmesi gereken ise, “modern” olarak tanımlayabilmenin, “geleneksel” olanın “icat edilmesini” gerektirmiş olmasıdır. Bu ise “modern” olarak tanımlananın, ironik bir şekilde modernlikle karşılaşmasını önleyen bir durum olarak da kavramsallaştırılabilir. Bununla ilişkili olarak da, başkent Ankara’da, Ankara Palas, Karpiç vb. mekanlar ve bu mekanlarla ilişkili pratikler, “modern” olarak tanımlanırken, kahvehaneler, meyhaneler vb. mekanlar ve içerdikleri kültürel pratikler “geleneksel” olarak etiketlenecektir.

Bu sürece ilişkili olarak, çalışmanın dördüncü bölümünde, geleneksel olarak etiketlenen kültürel pratiklerin, dışsal olarak yaratılan bir değişimi üretmekte zorlandıkları, kendi iç yapısını değiştirerek, dönüştürerek eklemlendikleri ya da “işe yaramaz” hale geldikleri durumlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu açıdan, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, “dünkü hayata göre hazırlanan ve bugünün devrimci havasına intibak edemeyen” kahvehanelerin, farklılıkların ortaya çıkabildiği kamusal mekanlar olarak işlevselleştikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu farklılıkların ortaya çıktığı, “modern kamusalılığı” barındırabilen kahvehaneler yerine, cumhuriyetin öngördüğü “ideal vatandaş”ının yaratılabileceği türdeş mekanlar yerleştirilmeye çalışılacaktır . 1940’lı yıllardan sonra ise, yeni oluşan kenar mahallelerdeki kesimlerin etkisiyle, bu mekanlar, modern ve gelenekselin çelişkili bir bireşimini yansıtan yerler olarak dönüşeceklerdir. “Sazlı-sözlü”, “komple-faça” uğrak yerler, kendi kanunlarını yürüten kabadayılarla anılan kahvehaneler, “melez” biçimleriyle, öngörülemeyen bir modern durumu tanımlayacaklardır.

Yine bu yıllara ilişkin olarak, bağ evleri, geleneksel öğeleri barındıran pratiklerin yer aldığı mekanlar olarak tanımlanmıştır. Ancak, 1930’lardan sonra geleneksel “bağa göçme” pratiğinin, işlevselliğini yitirmesi, kendini üretememesi veya biçim değiştirmesi ile bağ evlerinin süreç içinde izleri silinmiştir. Buna karşın bağ evleri ile bütünleşen geleneksel pratiklerin, bağ evleri yerine gecekondularda yaşayan kesim tarafından, biçimi değiştirilerek yeniden üretilmiştir. Geleneksel “muhabbet sofraları”nın, “oturak alemleri”ne dönüşmesi gibi...

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Ankara Palas, Cumhuriyet’in çağdaş bireyinin ve ideal

vatandaşının, modern pratikleri edindiği, -adab-ı muaşeret kurallarını öğrendiği, yeni giyim-kuşam, yeme, içme ve müzik alışkanlıklarını pratik ettiği- bir “örnek” mekan olarak kurgulanmıştır. Ancak, TBMM’nin Bakanlıklar’daki binasına taşınması ile, gözden düşmüş ve işletme giderlerini karşılayamayarak kapanmıştır. Günümüzde ise, Devlet Konukevi olarak kullanılmaktadır. Ankara Palas’la ilişkili olarak tanımlanan “modern” pratiklerin - Cumhuriyet baloları, maskeli balolar, vs.-, tanımlandıkları biçimiyle ne kadar özcü bir şekilde kalabildikleri ya da karma biçimlerinin üretilebildikleri tartışılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, geleneksel olarak tanımlanabilecek kültürel biçimlerin, modern olarak tanımlanabilecek kültürel biçimlere eklemlenmeleri ile ortaya çıkan yeni karma biçimler, Modernleşme Kuramı’na dayanılarak, “iki arada bir derede” oluşumlar olarak açıklanabilir. Öte yandan, “iki arada bir derede” olarak tanımlanabilecek bu karma biçimleri anlamlandırmaya çalışmak, geleneksel öğelerin, modern olanlarla nasıl ilişkiler kurduğunu ve bu ilişkilerin nasıl bir modernlik deneyimi ifade ettiğini tartışmaya açık hale getirecektir. Bir başka ifade ile, Batı modernliğinin nasıl tercüme edildiğini veya edilemediğini, yeniden yazıldığını, bunun ise Batı modernliğinden farklı modernlikler ortaya çıkardığını gösterecektir.

KAYNAKLAR

- Aktüre, S., (2001), “1830’dan 1930’a Ankara’da Günlük Yaşam”, Tarih İçinde Ankara II, Der.Yıldırım Yavuz., ODTÜ Mim. Fak. Yay. , Ankara.
- Ankara Kültür ve Turizm Envanteri (1987), T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aslanoğlu, İ., (2001) “1930-1950 Yılları Ankara’sının Eğlence Yaşamı İçinde Gazino Binaları”, Tarih İçinde Ankara II, Der. Y.Yavuz, ODTÜ Mim. Fak. Yay., Ankara
- Atay, F.R., (2004), Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Batuman, B., (2002), “Mekan, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet’ in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı”, Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler, Ankara’nın Kamusal Yüzleri, Der.G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2005), “Kamusal Bir Gösteren ve Mekansal Bir Temsil Olarak Erken Cumhuriyet Ankarası”, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, sayı 31.
- Batur, A., (t.y.), “Ankara’nın Başkent Oluşu ve Kentsel Kuruluşu”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt V, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, N., (2005), “Modern Ankara’da Yaşama ve Mekana Dair”, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, sayı 31.
- Belge, M., (t.y), “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berker, Ş.N., (2001), “Baba Karpıç”, Türk Yazınında Ankara,Seçki II.,Der.A.Esat Bozyiğit, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Berman, M., (1994), Katı Olan Her şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Birikim(1996), sayı86-87, İletişim Yayınları,İstanbul.
- Bowman,A., (2000), “The City-The Experience of Immigration”, City, Vol:4, No:2
- Bozdoğan,S.-Kasaba, R., (1999), “Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik,Giriş”, 75 Yılda Düşünceler Tartışmalar,Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Cantek,Ş.F., (2003),“Yaban”lar ve Yerliler, Başkent Olma Sürecinde Ankara,İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cantek, L., (1996), “ Hacettepe ile Yenişehir ve Saireye Dair Hikayat”, Birikim,sayı:86-87, İstanbul.
- Cengizkan, A., (2002), “Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı”, Ankara’nın Kamusal Yüzleri, Der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duman, D., (1997), “Cumhuriyet Baloları”, Toplumsal Tarih, sayı 37.
- 50 Yıllık Yaşantımız (1975), Milliyet Yayınları.
- Erdoğan, Ş., (2001), Ankaram, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erendil,A.T.-Ulusoy,Z., (2004), “İronik Karşılaşmalar:Kale’nin Kentle ve Kentin Kale’yle İki

Karşılaşması”, Şehrin Zulası Ankara Kalesi, İletişim yayınları, İstanbul.

Ergut,A.E., (2005), “Ankara Bankalar Caddesi ve Ötesi”, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, sayı 31.

Foot,J., (2000), “The Urban Periphery, Myth and Reality”, City, Vol. 4, No:1.

Georgeon, F., (1992), “Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yüzyılında Ankara’nın Gelişimi”, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Der.Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Gottdiener,M., (2000), “ Lefebvre and The Bias of Academic Urbanism”, City, Vol.4, No:1.

Gökalp, E., (1997), “ Tek Parti Döneminde Musiki İnkılabı”, Mürekkep Dergisi, sayı18.

Göle, N., (1998), “Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Ders”, Doğu- Batı Dergisi, sayı2.

Gültekin, N., (2005), “Ankara Kenti’nde Eğlence Mekanlarının Oluşumu ve Yer Seçimi”, Gazi Üniv. Müh. Mim. Dergisi, Cilt20, No:1.

Hakimiyet-i Milliye(1929), 20Ağustos , “Tayyare ve Zafer Bayramı”.

----- (1930), 14 Ağustos, “ Musiki”

----- (1930), 17 Temmuz, “ Güzidelerin Rolü”

----- (1930), 18 Temmuz, “ Kayaş’ta Bizim Bahçe”

----- (1930), 18 Temmuz, “ Kayaş’ta Bizim Bahçe”

----- (1930), 22 Temmuz, “ Hilalahmer’in Garden Parti Programı”

----- (1930), 25 Temmuz, “ Raks Kongresi”

----- (1930), 31 Temmuz, “Güzel Şehir”

Hall, S., (1997), “Popüler Olanın Yapı bozumu Üzerine ”, Mürekkep, sayı18.

İnalcık, H., (2004), “Atatürk ve Atatürkçülük”, Doğu- Batı Dergisi, sayı29.

Johnson,J., (2000), “Literary Geography:Joyce, Woolf and The City”, City, Vol.4, No:2.

Kandiyoti, D., (1998), “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”,Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Der.S. Bozdoğan, R. Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

----- (2003), “Parçaları Yorumlamak”, Kültür Fragmanları, Der. D.Kandiyoti,A.Saktanber, Metis Yay., İstanbul.

Karaosmanoğlu, Y. K., (2004), Ankara, İletişim yayınları, İstanbul.

Karpat, K., (1996), Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Kasaba, R., (1998), “Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Der.S. Bozdoğan, R. Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kayalı, K., “1930 lar Sonrasında Ankara’nın Kültürel Görünümü”, Ankara Dergisi, sayı2

Kemal, M., (1983), Türkiye'nin Kalbi Ankara, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

----- (1984), Kalenin Eteğinde, Pulsuz Tavla, Adam Yayınları, İstanbul.

Kozaklı, T.S., (1995), "Bir Hegemonik Mücadele Alanı Olarak Türkiye Tarihi", Mürekkep Dergisi, sayı5.

Köker, L., (1992), Demokrasi Üzerine Yazılar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Migdal, J. S., (1998), "Olgu ve Kurgunun Buluşma Zemini", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Der.S. Bozdoğan, R. Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Nabi, Y., (1938), "Yazın Ankara", Ulus, 31 Mayıs.

-----"Yazın Ankara", Ulus, 6 Haziran.

Nalbantoğlu, B. G., (1998), "Sessiz Direnişler Ya Da Kırsal Türkiye İle Mimari Yüzleşmeler", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Der.S. Bozdoğan, R. Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Nalbantoğlu, Ü. H., (2001), "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Yükselen 'Orta Sınıf', Üzerine", Tarih İçinde Ankara I, Der. A.Yavuz, Ü.N.Uğurel, ODTÜ Mimarlık Fak. Yay., Ankara.

Onbaşı, G. F., (2003), "Geleneksel ve Modern: Sınırlar ve Geçirgenlikler Üzerin...", Doğu Batı Dergisi, sayı25.

Ortaylı, İ., "Ankara'nın Eski Bağevleri", Ankara Dergisi, sayı1.

-----, (1992) "19.yy da Ankara'da Yaşam", Ankara Konuşmaları, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yay., Ankara.

Özbek, M., (2003), Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özdemir, N., (2005), Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özyeğin, G., (2003), "Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri", Kültür Fragmanları, Türkiye'de Gündelik Hayat, Der.Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, Metis Yayınları, İstanbul.

Riberio, A., (2004), "The Reason of Borders or a Border of Reason: Translation as a Metaphor for Our Times", www.eurozine.com

Sargın, A.G., (2002), "Kamu, Kent ve Polytika", Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler, Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Der.G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul.

Saygun, A., "Yaşamımdan Bir Kesit ve Ankara", Ankara Dergisi, sayı1.

Soja, E. W., (2002), "Postmetropolis Üzerine Altı Söylem", 20.Yüzyıl Kenti, Der.B. Duru ve A. Alkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Şenyapılı, T., (2004), "Baraka"dan Gecekonduya, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tankut, G., (1993), Bir Başkent'in İmarı, Anahtar Kitaplar, İstanbul.

Tanpınar, A.H., (1999), Beş Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tanyeli, U., (1997), "Türk Modernleşmesinin Kentsel Sahnesini Yeniden Düşünmek", Arredamento Dekorasyon, sayı3.

Tekeli,İ., (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Yay., Ankara.

Tellan,D., (2003), “Ankara Palas”, Ankara Şubesi Bülten,sayı8.

Ulus, (1935), “Ankara Lokantaları”,27 Sonkanun,Pazar

-----, “Ankara’da Kahvecilik”,23 Sonkanun Cuma

Ünsal, A., (1999), “Cumhuriyet’ in Lokantaları”, 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan,Cumhuriyet Modaları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Yavuz, H., (1998), “Batılılaşma Değil, Oryantalistleşme”, Doğu Batı Dergisi,sayı2.

Zaparta(1944), “Ankara Mektubu”, Karikatür Edebi Haftalık Mizah Mecmuası,sahibi Sedat Simavi, No:433 Cilt 17,İstanbul.

------(1944), “Ankara Mektubu”, Karikatür Edebi Haftalık Mizah Mecmuası,sahibi Sedat Simavi, No:423 Cilt 17,İstanbul.

Yeşilkaya, N., (2005), “Anakara:Modernliğin Temsili”, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten, sayı 31.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi 29.03.1976

Doğum yeri Ankara

Lise 1991-1994 Ankara Kız Lisesi

Lisans 1994-1999 Anadolu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fak.
Mimarlık Bölümü

Yüksek Lisans 2002-2005 Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı
Programı

Çalıştığı kurum(lar)

1999-2000	Metroplan Müşavirlik
2000-2002	İmar Mimarlık
2003-2005	Girgin Mimarlık